

BERT BUKMAN
Het slagveld

De lange weg naar het
kabinet-Rutte

MEULENHOFF

Copyright © 2011 Bert Bukman en J.M. Meulenhoff bv, Amsterdam

Vormgeving omslag Zeno

Vormgeving binnenwerk Steven Boland

Foto voorzijde omslag © ANP/Valerie Kuypers

Foto auteur © Martijn de Vries

www.meulenhoff.nl

ISBN 978 90 290 8820 6/NUR 680

Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inleiding

De verlenging van de WK-finale heeft nog maar vijf minuten te gaan, als het Nederlands elftal een vrije trap krijgt toegekend, niet ver van het strafschoopgebied van de tegenstander. Wesley Sneijder doet een manmoedige poging om te scoren, maar via een verdediger en de handen van de Spaanse keeper Casillas passeert de bal de achterlijn.

Een zuivere corner, dat zien de 94.000 toeschouwers in het voetbalstadion in Johannesburg direct, evenals de 700 miljoen televisiekijkers overal ter wereld. Maar de Engelse scheidsrechter Howard Webb ziet het niet. Doeltrap, beslist hij.

Casillas aarzelt geen moment en de bal belandt bij middenvelder Fabregas, die een prachtige assist geeft naar Andres Iniesta. Het diagonale schot laat Maarten Stekelenburg kansloos: 1-0. Het is 11 juli 2010, even voor elf uur 's avonds. Oranje heeft voor de derde keer naast het wereldkampioenschap gegrepen.

De wedstrijd tegen Spanje vindt plaats in de beginfase van de Nederlandse kabinetsformatie. Op de ochtend na de WK-finale praten de onderhandelaars van Paars Plus teleurgesteld na, aan de ovale tafel van de ministerskamer in de senaat, alvorens zij verder vergaderen onder regie van de informateurs Jacques Wallage en Uri Rosenthal. De verkiezingen voor de Tweede Kamer zijn dan net een maand achter de rug, en het is nog niet duidelijk wat het ver-

snipperde politieke landschap zal opleveren, maar met Paars Plus is de eerste serieuze poging om een nieuw kabinet te vormen in ieder geval in gang gezet.

Waar alle onderhandelingen uiteindelijk toe hebben geleid is bekend: het eerste Nederlandse minderheidskabinet sinds mensenheugenis, gedoogd door de leider van een omstreden populistische partij, en met de eerste VVD-premier uit de parlementaire geschiedenis aan het hoofd. Een kabinet dat veel emoties losmaakte en nog steeds losmaakt, bij voor- maar vooral van tegenstanders. Een kabinet dat volgens sommigen de gewone man een stem zou geven in de Haagse politiek, maar dat volgens veel anderen de maatschappelijke verhoudingen in Nederland ernstig zou verstoren en ons aanzien in de wereld al even ernstig zou beschadigen.

In dit boek wordt de totstandkoming van dit kabinet beschreven. Zonder er een politiek waardeoordeel aan te hechten, maar met oog voor de heftige emoties, de conflicterende belangen, de soms fatale misrekeningen, de schaarse momenten van vreugde en de talloze teleurstellingen van alle betrokkenen.

Als er één ding duidelijk wordt in die optelsom van de gebeurtenissen op het Binnenhof in de zomer van 2010, dan is het wel dat de totstandkoming van het kabinet-Rutte op enkele cruciale momenten een dubbeltje op zijn kant is geweest. De vergelijking met een voetbalwedstrijd dringt zich op: kleine toevalligheden en vergissingen kunnen grote gevolgen hebben.

Als VVD, PVV en CDA op 9 juni 2010 geen 76 maar 74 zetels hadden gekregen, zoals het er op de verkiezingsavond lang naar uitzag, dan was Geert Wilders vrijwel zeker in de oppositie belandt. Idem als de onderhandelaars van PvdA, D66 en GroenLinks tijdens de gesprekken over Paars Plus hun eigen verkiezingsprogramma iets minder heilig hadden verklaard, en beter hadden geluisterd naar wat de VVD allemaal wél wilde opgeven om dat kabinet mogelijk te maken. Met andere woorden: als ze beter hadden begrepen hoe je dat nu eigenlijk doet: onderhandelen. En ook als Ab Klink na zijn

aftreden als onderhandelaar had geweten dat een middenkabinet met de PvdA weer in beeld was, en om die reden was aangebleven als lid van de Tweede Kamer, was er waarschijnlijk een heel ander gezelschap op de trappen van paleis Huis ten Bosch beland.

Maar zo is het niet gegaan, de geschiedenis is gelopen zoals-ie is gelopen. Spanje werd wereldkampioen, en Nederland kreeg het kabinet dat bij het schrijven van deze woorden nog steeds stevig in het zadel zit. En het verhaal ervan begint op de avond van 9 juni 2010, in het voormalige Haagse buitenhuis dat de officiële ambts-woning is van de minister-president.

EERSTE BEDRIJF

9 juni – 20 juli 2010

Het afscheid

Het is een klein gezelschap dat de avond van 9 juni 2010 bijeenkomt in de eetkamer van het Catshuis. Aan tafel zitten Jan Peter Balkenende en zijn vrouw Bianca, enkele ambtenaren van het ministerie van Algemene Zaken, onder wie Jeroen de Graaf, de politiek assistent van de premier. Ook Michael Sijbom is aanwezig, de campagneleider van het CDA. Gezamenlijk wachten ze op de uitslag van de verkiezingen voor de Tweede Kamer – straks, als om negen uur alle stembureaus zijn gesloten.

Jan Peter Balkenende kent het Catshuis goed, en zijn herinneringen zijn zeker niet alleen positief. Zes jaar geleden brak er tijdens een restauratie brand uit in het statige gebouw met zijn classicistische gevel, dat formeel zijn ambtswoning is, al was Dries van Agt de laatste minister-president die van dit voorrecht gebruik maakte. Bij de brand ging een groot deel van de benedenverdieping verloren en kwam een schilder om het leven, en een onderzoek van de Rijksrecherche leidde vervolgens tot kritische vragen in de Kamer. Daarna vonden in het Catshuis onder meer de besprekingen plaats over de Schipholbrand uit 2005, waarbij elf gedetineerde illegalen omkwamen – een bespreking die een einde maakte aan het ministerschap van Justitie van Balkenendes vertrouweling Piet-Hein Donner. En ten slotte werd hier de laatste hand gelegd aan het regeerakkoord van het kabinet-Balkenende IV, dat niet zo lang geleden jammerlijk ten val kwam.

Je zou zeggen: dit is een huis waar het een beetje spookt. Misschien drukt dat nog extra op het kleine gezelschap aan tafel, dat toch al niet zo vrolijk is gestemd. Het CDA staat vandaag in de verkiezingen een verpletterende nederlaag te wachten, zoveel is in de loop van de dag wel duidelijk geworden. De eerste exit polls, die nog niet openbaar zijn, wijzen uit dat de grootste regeringspartij tussen de 17 en 23 zetels zal uitkomen, nog minder dan de laatste opiniepeilingen voorspelden.

Dat betekent een halvering van de 41 zetels die de christendemocraten nu nog in het parlement bezetten, en een historisch dieptepunt. Zelfs in de donkerste dagen onder Paars, in de jaren negentig, toen het CDA zich opnieuw moest uitvinden in de oppositie en gebukt ging onder de ene leiderschaps crisis na de andere, was het niet zo erg. Toen kon de partij nog altijd rekenen op ten minste zo'n dertig zetels, een vijfde deel van het electoraat. Door die bodem gaat de partij vandaag finaal heen zakken.

Wat te doen? Dat was de vraag die de hele middag in de lucht had gehangen. De kamers in het Catshuis waren getuige geweest van koortsachtig overleg van de partijtop om op die vraag een antwoord te geven. Onder de verontruste aanwezigen was de nummer twee van de lijst, Ank Bijleveld, die eerder was teruggekeerd van campagneactiviteiten elders in het land, en er vond druk telefoonverkeer plaats met de nummer drie, Maxime Verhagen. Ze bekeken de zaak van alle kanten, maar eigenlijk, zo werd gaandeweg duidelijk, viel de vraag helemaal niet te beantwoorden. Een nederlaag, dat had iedereen wel verwacht, de peilingen waren duidelijk genoeg. Maar dat het zo erg zou zijn, had niemand voorzien.

Wat te doen dus? Geen idee.

Nu zijn Bijleveld, Verhagen en de anderen op weg naar het Lucent Danstheater aan het Spui, waar de verkiezingsbijeenkomst van het CDA zal plaatsvinden. Balkenende is achtergebleven met zijn entourage, om te schaven aan zijn speech, die later op de avond staat gepland. Ook hij is teleurgesteld, om het zachtjes uit te druk-

ken. Maandenlang heeft hij zich onvermoeibaar ingespannen om een vijfde kabinet onder zijn naam mogelijk te maken, en gisteren nog antwoordde hij tijdens het lijsttrekkersdebat van de publieke omroep op een vraag van gespreksleider Ferry Mingelen of hij aan opgeven dacht met een ferm: *Never!*

Dit keer is het hem echter niet gelukt, anders dan al die vorige keren, toen soms ook slechts weinigen op zijn overwinning durfden in te zetten, in de veronderstelling dat zijn Harry Potter-kapsel, zijn overhaaste manier van spreken en zijn vaak onhandige optreden de kiezers zouden afschrikken. Maar al die keren kwam Balkenende als winnaar uit de slag tevoorschijn. Het Balkenende-effect, waarvan bij zijn aantreden in 2002 niemand had vermoed dat het ooit zou ontstaan, is na acht jaar uitgewerkt.

Dan wordt het gezelschap aan tafel verrast door onverwacht bezoek. Ruud Lubbers schuift aan, de oud-premier, minister van Staat en voormalig Hoge Commissaris voor de Vluchtelingen van de Verenigde Naties, om zijn partijgenoot een hart onder de riem te steken. Balkenende stelt het bezoek op prijs, en zijn echtgenote nog meer. Het leidt even af van de zorgen, en dat kunnen ze op een dag als vandaag wel gebruiken.

Lubbers en Balkenende begrijpen elkaar goed. Dat is niet zo vreemd, want ze hebben veel gemeen. Van de afgelopen achten-twintig jaar zijn ze samen twintig jaar premier geweest, en beiden hebben als partijleider het CDA naar grote hoogten gestuwd. Beiden begonnen ze hun periode als regeringsleider in enkele coalities met de VVD, en beiden maakten met hun laatste kabinet een politieke ommezwaai en bekeerden zich tot de sociaaldemocraten van de PvdA. Beiden waren ze ooit in de race voor een van de hoogste Europese functies, en beiden verloren ze die race van een ambtgenoot uit de Benelux: Lubbers van de Luxemburger Jacques Santer, Balkenende van de Belg Herman van Rompuy. En niet in de laatste plaats: allebei eindigden ze hun premierschap met een ongekende verkiezingsnederlaag.

Maar daar praten ze niet over, Jan Peter Balkenende en Ruud Lubbers. De sfeer aan tafel is gezien de omstandigheden tamelijk goed, en daar passen geen treurige beschouwingen bij over het verleden. Een zekere mate van berusting – zo kan hun gemoedstoestand het beste worden gekarakteriseerd. Zorgen zijn er natuurlijk ook, over de populistische van Geert Wilders en zijn PVV bijvoorbeeld, en over de financiële crisis die het land en de wereld de afgelopen jaren in zijn greep heeft gehouden. Het gesprek gaat echter vooral over de toekomst van Nederland, die er volgens de heren aan tafel ondanks alles betrekkelijk goed uitziet, en over de manieren waarop die zonnige toekomst het beste kan worden gediend.

Op de televisie is verslaggever Ferry Mingelen te zien, die druk speculeert over de uitslag van de verkiezingen, maar die nog niet weet wat ze in het Catshuis al wel weten.

‘Jan Peter, je moet straks je aftreden aankondigen,’ zegt Lubbers dan.

‘Dat heb ik al besloten,’ antwoordt hij.

Om een uur of acht gaat Lubbers naar huis, hij wil nog stemmen en gaat dan televisie kijken. Balkenende en zijn vrouw vertrekken twee uur later naar het Spui. De stemming in de zaal met aanhangers, dat laat zich raden, is bedrukt. De laatste exit poll geeft 21 zetels aan.

‘Beste...’ begint Balkenende zijn speech, en hij wordt direct onderbroken door applaus. ‘Beste CDA-vrienden,’ vervolgt hij op zijn eigen, onverstoorbare manier, ‘de kiezer heeft gesproken. En de uitkomst van deze verkiezingen is helder. Bij verkiezingen draait het om winst of verlies, zo werkt dat in een democratie. Daarom wens ik alle partijen geluk die vandaag winst hebben geboekt. Maar voor ons is deze uitslag zeer, zeer teleurstellend. Het is een grote klap. Dat noopt tot het nemen van politieke verantwoordelijkheid. Ik heb onze partijvoorzitter daarom vanavond laten weten dat ik mijn partijleiderschap per direct neerleg, en ook heb ik aan-

gegeven dat ik niet zal worden geïnstalleerd als lid van de Tweede Kamer in de nieuwe samenstelling.’

Links achter Balkenende – voor de kijkers rechts – staat de partijvoorzitter om wie het gaat, Peter van Heeswijk. Hij is pas een paar jaar in functie, maar ook hij heeft een besluit genomen: hij draagt het voorzitterschap straks over aan Henk Bleker, de secretaris van het partijbestuur. Hij wacht er alleen nog even mee om dat bekend te maken, om de gemoederen niet verder te verontrusten. Zijn blik, die voortdurend naar de grond is gericht, spreekt echter boekdelen, en zijn zwarte das maakt het geheel er ook al niet vrolijker op.

Rechts achter Balkenende staat zijn echtgenote Bianca Hoogendijk – de eerste vrouw van een Nederlandse premier die na haar huwelijk haar eigen achternaam heeft gehouden, de eerste met een echte baan (ze werkt als universitair docent arbeidsrecht aan de Erasmus Universiteit Rotterdam) en de eerste ook die een doctorstitel draagt. De kiezers kennen haar niet – Balkenende heeft, in weerwil van het belang dat zijn partij aan het gezinsleven hecht, zijn vrouw en zijn dochter altijd buiten de publiciteit weten te houden.

Bianca is daar dankbaar voor, en heeft er trouwens ook stevig op aangestuurd. Mensen die haar kennen weten: ze is verlegen. Net zo verlegen als haar man vroeger was: collega’s van het CDA-partijbureau herinneren het zich nog goed. Ze trouwden in 1996, maar pas toen hun dochter Amelie werd geboren, drie jaar later, gingen ze samenwonen in een nieuwbouwwijk in Capelle aan den IJssel.

Niettemin heeft Bianca haar man in de jaren die volgden weinig gezien, in beslag genomen door landelijke en Europese beslommelingen als hij was, en daaraan lijkt nu gelukkig een einde te komen. Ook voor Amelie vindt ze dat goed nieuws. Daarentegen is het voor Jan Peter natuurlijk ontzettend vervelend allemaal, en voor haarzelf op een bepaalde manier toch ook, dus staat haar gezicht vooral op afwezig, ten prooi als ze is aan tegenstrijdige emoties.

In het gehoor, dat met luid applaus afscheid neemt van de man die het CDA naar acht verkiezingsoverwinningen en vier kabinetten leidde, is met enige moeite het Tweede Kamerlid Ad Koppejan te ontdekken. Hij kent Balkenende goed. Net als de scheidende premier is hij een Zeeuw, en ze hebben in het verre verleden zelfs nog eens na een congres van CDA-jongeren een stapelbed gedeeld in een jeugdherberg in Maastricht. Balkenende sliep boven en Koppejan onder. Ze hebben gezellig liggen praten, hun moeders bleken elkaar goed te kennen van de Nederlandse Christen Vrouwen Bond.

Maar anders dan de premier weten slechts weinig Nederlanders wie Ad Koppejan is. Alleen direct betrokkenen weten dat hij zich de afgelopen jaren vooral heeft onderscheiden door zijn vasthoudende verzet tegen het onder water zetten van de Hedwigepolder in Zeeuws-Vlaanderen. Die ‘ontpoldering’ maakt deel uit van een serie afspraken met de Belgen over de verdieping van de Westerschelde, maar niemand begrijpt de portee van het plan helemaal, en de Zeeuwen met hun geschiedenis van de strijd tegen het water al helemaal niet. Dus het verzet van Koppejan tegen de ‘nieuwe natuur’, waarmee hij lijnrecht inging tegen zijn partijgenote Gerda Verburg, de minister van Landbouw, juichen ze van harte toe.

Als nummer 20 op de lijst ziet het er voor Ad Koppejan naar uit dat hij zijn zetel in de Tweede Kamer niet hoeft op te geven. Zelf verwacht hij daar de komende jaren een bestaan als backbencher voort te kunnen zetten, en iedereen om hem heen verwacht dat ook. Wat niemand op dat moment vermoedt, en hijzelf al helemaal niet, is dat Ad Koppejan de komende maanden nationale roem zal vergaren. Samen met zijn al even onbekende collega Kathleen Ferrier, een plaats hoger op de lijst, die vanochtend al om halfzeven wafels en folders uitdeelde op het station van Amersfoort, en die nu even verderop deel uitmaakt van het gehoor. Ferrier is meer nog dan veel partijgenoten geschokt door de uitslag; ze is met hart en ziel lid van het CDA, en in Amersfoort had ze de indruk dat veel mensen nog wel open stonden voor het christendemocratische gedachtegoed. Stiekem had ze gehoopt dat

dertig zetels haalbaar zouden zijn, dus deze avond is voor haar een bittere teleurstelling.

In de zaal luistert ook Maxime Verhagen naar het afscheid van zijn partijleider. Van Verhagen is wel al zeker dat zijn naamsbekendheid de komende maanden nog verder zal toenemen. Als minister van Buitenlandse Zaken en na Balkenende de machtigste man in het CDA, staat hem een lange periode in de schijnwerpers te wachten. Dat weet hij en dat wil hij ook. En misschien kan hij als meest ervaren onderhandelaar op het Binnenhof de komende tijd zelfs nog iets voor zijn partij betekenen.

Gaandeweg stromen de verkiezingsuitslagen binnen in het Lucent Danstheater. Dat duurt lang, omdat de ruim 9,4 miljoen stemmen met de hand worden geteld vanwege veronderstelde fraudegevoeligheid van de elektronische stemmachines, en de spanning blijft er dus stevig in. Het CDA blijft uiteindelijk steken op de 21 zetels van het begin van de avond, minder nog dan de PVV van Geert Wilders. Die dreun komt extra hard aan, want verliezen van Wilders is psychologisch nog iets anders dan verliezen van de PvdA of de VVD, de twee partijen die nu aan kop gaan.

Wie de verkiezingen gaat winnen, blijft lang onduidelijk. Tot verrassing van de redacteurs van de NOS, die bezig zijn met de voorbereiding van het slotdebat dat om elf uur moet beginnen, weigeren lijsttrekkers Mark Rutte en Job Cohen daarom mee te doen. Zij willen eerst weten wie de grootste wordt. Ank Bijleveld, die zich namens het CDA als plaatsvervanger van Balkenende meldt, is al geschinkt en 'gezenderd' als ze dat te horen krijgt, en zegt: 'Dan doe ik ook niet mee.' Daarna haakt lijsttrekker André Rouvoet van de ChristenUnie af, en dan zegt Femke Halsema van GroenLinks verontwaardigd: 'Ik ga niet alleen met Geert aan tafel zitten.' Want Wilders is de enige die al wel is aangeschoven.

De redactie blijft het proberen, maar de andere lijsttrekkers willen niet. Op tv is het licht absurdistische beeld te zien van de PVV-leider met de door hem zo vaak bekritiseerde journalist, 'de

verschrikkelijke Witteman’, samen wachtend op gesprekspartners die niet komen.

Kamerlid Kathleen Ferrier is al lang in touw en gaat betrekkelijk vroeg naar bed, in de veronderstelling dat de PvdA als grootste uit de bus zal komen. In het holst van de nacht wordt echter duidelijk dat de VVD met 31 zetels de winnaar is van de verkiezingen voor de Tweede Kamer van 2010, en voor het eerst in de parlementaire geschiedenis de grootste partij van het land is geworden. Dat is een formidabele prestatie van Mark Rutte, de man die ruim een jaar geleden in de peilingen nog op twaalf zetels stond en maar liefst vijf andere partijen voor zich moest dulden.

Het is met 0,9 procentpunt voorsprong weliswaar een fotofinish, maar toch: Rutte krijgt straks het initiatief bij de formatie. Maxime Verhagen, die anders dan veel partijgenoten wel is opgebleven, stelt bovendien vast dat het gezamenlijke aantal zetels van CDA, VVD en PVV in de loop van de nacht stijgt van 74 – een nipte minderheid – naar 76, de kleinst mogelijke meerderheid.

Regeren met Wilders is geen optie, dat weet Verhagen. Hij peinst er niet over, heeft hij zijn omgeving laten weten, want dat zou politieke zelfmoord zijn. Nog afgezien van de problemen die hijzelf als minister had – de anti-islamfilm *Fitna* en de negatieve reacties daarop in de Arabische wereld liggen hem nog vers in het geheugen – heeft een deel van de achterban van zijn partij gemengde gevoelens voor de populistische politicus met het blonde Mozartkapsel. Vooral het van oudsher meer links georiënteerde CDA-kader overigens, waar Verhagen geen natuurlijke klik mee heeft, maar ook dat kader moet je te vriend houden.

Toch, denkt Verhagen, is het interessant om te weten dat de mogelijkheid van een kabinet over rechts bestaat. En dan neemt hij nog een glas bier.

Een hardnekkige weigering

Eigenlijk, kun je achteraf vaststellen, begon de ondergang van het CDA met de oorlog in Irak. Of liever: met de hardnekkige weigering van Jan Peter Balkenende om een onderzoek in te stellen naar de Nederlandse betrokkenheid daarbij.

De feitelijke oorlog in het Midden-Oosten had in 2003 slechts enkele maanden geduurd, want de geallieerde troepen hadden Bagdad snel ingenomen, met geringe verliezen bovendien, althans in eigen gelederen. Het grote probleem was echter dat de vermeende massavernietigingswapens van de Irakese dictator Saddam Hoessein nooit waren gevonden, terwijl het daar formeel toch allemaal om was begonnen. Dat kwam voorstanders van de oorlog als de Britse premier Tony Blair op grote kritiek te staan, maar ook Balkenende kreeg zijn deel. Als demissionair minister-president van zijn eerste kabinet, dat net was gevallen door interne strubbelingen van de onervaren politici van de LPF, had hij al snel wat hij noemde ‘politieke steun’ gegeven aan de oorlogvoerenden van de *Coalition Of The Willing*. Zelf ook nog onervaren op het politieke toneel had hij die steun wat al te gemakkelijk gegeven, meenden critici, die zich er vooral aan stoorden dat hij onzeker glimlachend bij president Bush op audiëntie was geweest en de indruk wekte aan diens leiband te lopen.

Nadien doken er bovendien voortdurend berichten op die suggereerden dat er van militaire steun tijdens de oorlog wel degelijk

sprake was geweest. Zo zouden Nederlandse commando's zijn ingezet, zouden F-16-straaljagers verkenningsvluchten hebben uitgevoerd boven Noord-Irak en zou de inzet van een fregat serieus zijn overwogen. Deze geruchten zijn nooit officieel bevestigd. Wel werd later uit journalistieke reconstructies duidelijk dat de toenmalige minister van Buitenlandse Zaken, Jaap de Hoop Scheffer, kritische informatie van juristen van zijn departement was onthouden door zijn ambtelijke top.

'Goed opbergen in de archieven voor het nageslacht, de discussie is op dit moment gesloten,' stond op het memo te lezen dat voor De Hoop Scheffer was weggehouden. Het bevatte een niet mis te verstaan oordeel van ambtenaren van Buitenlandse Zaken over de 'juridische gymnastiek' waarmee de Nederlandse besluitvorming over de oorlog was omgeven. Deze zou 'materieel en procedureel' met grote fouten gepaard zijn gegaan, maar dat kreeg De Hoop Scheffer dus nooit te horen.

De zaak was voor waarnemers van buiten de Haagse kaasstolp van meet af aan duidelijk: het kabinet kón zich helemaal niet onttrekken aan de oorlog in Irak. Daarvoor was de steun aan de Verenigde Staten diplomatiek van te groot belang en was overigens ook de weerstand van de verantwoordelijke Nederlandse ministers tegen het Irakese regime te diep geworteld. Balkenende moest bij het nemen van zijn beslissing om steun te verlenen aan de inval echter politiek en diplomatiek op eieren lopen. In Nederland, zoals in heel West-Europa, was veel oppositie tegen de oorlog, waarbij opmerkelijk laconiek werd heengestapt over de talloze slachtoffers van Saddam Hussein, en uiteraard was het ook lastig dat de inval in Irak door de Amerikanen volkenrechtelijk inderdaad zwak was onderbouwd.

Het kabinet had dus al met al een niet onbegrijpelijke keuze gemaakt, die achteraf waarschijnlijk zonder al te veel politieke schade te verkopen was geweest in het parlementaire onderzoek waar de oppositie al in een vroeg stadium op had aangedrongen. Zeker als

je het communicatief een beetje handig zou aanpakken, en daar hadden ze in het CDA genoeg mensen voor. Maar Balkenende, onzeker als hij diep vanbinnen was over dit zwaarwichtige besluit dat hij zo vroeg in zijn loopbaan als regeringsleider had moeten nemen, koos voor een andere lijn: hij weigerde jarenlang categorisch mee te werken aan welk onderzoek dan ook.

Dat riep steeds meer ergernis op, ook binnen zijn eigen partij. Het ging echter pas echt mis toen hij deze weigering tijdens de kabinetsformatie van 2006–2007 in het regeerakkoord van het kabinet-Balkenende IV wist te manoeuvreren. Dit was een bittere pil voor de toekomstige coalitiepartner PvdA, die altijd een uitgesproken voorstander was geweest van een onderzoek naar Irak, en daar tijdens de verkiezingscampagne ook goede sier mee had gemaakt. Maar de sociaaldemocraten hadden geen rekening gehouden met de stijfkoppigheid van Balkenende en de grote onderhandelingskwaliteiten van zijn secondant Maxime Verhagen in de coalitiebesprekingen die volgden.

Geen onderzoek en anders geen kabinet, zo dachten de onderhandelaars van het CDA erover. Punt uit. Zelfs een bemiddelingsvoorstel van informateur Herman Wijffels, die voorstelde dan ten minste na te gaan hoe de Nederlandse diplomatie had geopereerd in de gang van zaken rond de oorlog, haalde het niet bij zijn partijgenoten.

Wat dat betreft had het CDA de onderhandelingen in het Friese Beetsterzwaag gewonnen, aan de ovale onderhandelingstafel die speciaal door Wijffels uit Den Haag was meegezeuld om een vertrouwde atmosfeer te scheppen. Maar het is een interessante vraag wat die overwinning op termijn nu precies waard was.

Het kabinet-Balkenende IV ging niettemin in betrekkelijke harmonie van start. Tijdens hun eerste televisieoptredens na een honderd dagen durende kennismakingstournee door het land leken de nieuwe bewindslieden van hun rol te genieten en elkaar op z'n minst het voordeel van de twijfel te geven. Al was het opmerkelijk

dat Jacques Tichelaar, de fractievoorzitter van de PvdA, al heel snel te kennen gaf de ‘randen van het regeerakkoord’ op te zoeken.

Gaandeweg werd duidelijk dat er geen zegen rustte op dit kabinet. Het wantrouwen groeide onder druk van de omstandigheden, zoals de toenemende steun in het land voor Geert Wilders en de wereldwijde financiële crisis die uitbrak na de val van de Amerikaanse zakenbank Lehman Brothers, een dag voordat koningin Beatrix in de Ridderzaal de optimistische Troonrede van 2008 uitsprak.

De bewindsliden en Kamerleden van de coalitie gunden elkaar in de jaren die volgden steeds minder, zoals eigenlijk vrijwel altijd gebeurt in een kabinet waarvan CDA en PvdA deel uitmaken. En dat terwijl die partijen toch veel meer op elkaar lijken dan de betrokkenen zich realiseren: twee grote volkspartijen immers die solidariteit hoog in het vaandel hebben staan, die zich bekommeren om de gewone man, die van oudsher tamelijk internationaal zijn georiënteerd en die ervan uitgaan dat het in de wereld om meer draait dan materiële belangen en economische groei alleen.

Alhoewel: misschien is die gelijkenis tussen CDA en PvdA juist wel de reden van de voortdurende rivaliteit, die al is terug te voeren tot het fameuze kabinet-Den Uyl in de jaren zeventig. In dat meest linkse kabinet uit de geschiedenis werden de christendemocratische coalitiepartijen – toen nog ARP en KVP – keer op keer gekleineerd. Waarop een wraakzuchtige Dries van Agt in zijn mislukte tweede kabinet niet lang daarna, Joop den Uyl en zijn ministers steeds weer het onderspit liet delven.

Ook in Balkenende IV is het weer raak, al is nu niet altijd duidelijk welke partij onder ligt en welke boven. Het begint al snel met een discussie over het ontslagrecht, waarvan het CDA vindt dat dit moet worden versoepeld om de arbeidsmarkt flexibeler te maken, terwijl de PvdA, met de hete adem van de succesvolle SP in de nek, de regeling koste wat het kost ongewijzigd wil laten. Hier wreekt zich dat Balkenende eerder driemaal met de VVD heeft geregeerd, een partij waarmee de door hem zo geliefde economische hervor-

mingsagenda eenvoudiger is te realiseren. De WAO, de bijstand, de zorg – alle grote kostenposten en structurele belemmeringen van de economische ontwikkeling zijn in zijn eerste kabinetten voortvarend onder handen genomen. Er is in elk geval een begin mee gemaakt, en Balkenende wil graag verder. Dat ligt in zijn aard, hij hervormt liever dan dat hij op de winkel past.

Maar in dat streven vindt hij de bewindslieden van de PvdA, en ook die van de derde partner in het kabinet, de zich steeds vaker als sociaal-economisch links profilerende ChristenUnie, tegenover zich. Het CDA gaat door de bocht en geeft op het punt van het ontslagrecht toe, zeer tegen de zin van minister van Sociale Zaken Piet-Hein Donner, die wil laten zien dat hij ook op een ander departement dan Justitie succes kan boeken. Maar de christendemocraten weten daarna op hun beurt te voorkomen dat er opnieuw een referendum komt over het Europese verdrag van Lissabon, waarvan de PvdA juist weer voorstander is. Zo verijdt Balkenende dat de Nederlandse bevolking zich nog eens tegen Europa uitsprekt. Het referendum van 2005 was voor hem een traumatische ervaring geweest.

Het is allemaal geven en nemen dus, en bij andere politieke partijen die samenwerken in een coalitie zou het waarschijnlijk als een normaal onderdeel van het politieke spel worden beschouwd. Maar bij PvdA en CDA wordt het al snel slikken of stikken, vechten of vluchten, plus een nauwelijks verhuld genoeg als de ander in het zand bijt.

Daarbij blijft Irak knagen, vooral bij vicepremier Wouter Bos, die maar niet kan vergeten wat hij in Beetsterzwaag op dit punt heeft moeten toegeven, en die zich, gezegend met een goed geheugen als hij is, trouwens ook nog altijd heel goed kan herinneren dat Balkenende hem in 2006 tijdens een radiodebat op vinnige toon verweet: ‘U draait en u bent niet eerlijk.’ Dat verwijt kwam Bos electoraal niet meer te boven. En iets vergelijkbaars gold, zij het in mindere mate, voor het ‘draaipunt van de dag’ waarmee het CDA

tijdens die harde campagne van 2006 furore maakte, en waarin Bos telkens weer op een al dan niet vermeende aanpassing van zijn standpunten werd betrappt. Vooral het kennelijke plezier waarmee het campagneteam van het CDA dit dagelijkse onderdeel van de persbriefing ten tonele bracht had hem gestoord. Toen, en nu nog steeds.

Als het om Irak gaat, wil de voorman van de PvdA met terugwerkende kracht dus liever niet van gedraai kunnen worden beticht. Daarom doet hij wat hij kan om het onderzoek toch van de grond te krijgen. Hij wordt geholpen door een publicatie in *NRC Handelsblad* met onthullingen over de gang van zaken op het ministerie van Buitenlandse Zaken, waarin het besluit om informatie te onthouden aan de minister en het memo met de woorden ‘Goed opbergen in de archieven voor het nageslacht’ worden onthuld.

Niet alleen de oppositie, maar ook de vertegenwoordigers van de andere regeringspartijen dan het CDA zijn buitengewoon kritisch als het verhaal in *NRC Handelsblad* verschijnt. Martijn van Dam van de PvdA noemt de gang van zaken ‘onbegrijpelijk’ en ‘schokkend’, en Joël Voordewind van de ChristenUnie, die zich al vanaf zijn installatie in de Kamer drie jaar eerder in de kijker van de media weet te spelen, wil overleg over ‘vervolgstappen’ als het kabinet geen goede antwoorden geeft op zijn vragen.

Na dit debat krijgt Wouter Bos zijn zin, zij het dat er geen sprake is van een parlementair onderzoek. Een onafhankelijke commissie, onder leiding van de oud-president van de Hoge Raad Willibrord Davids, die daarvoor speciaal door Balkenende is aangewezen, gaat aan de slag. De commissie neemt daar naar goed Haags gebruik ruimschoots de tijd voor – bijna een jaar. Daarmee is de rust voor even weergekeerd.

Althans op dit vlak, want op andere dossiers gaat de strijd tussen PvdA en CDA onverminderd door. In april 2009 vindt bijvoorbeeld een vinnig debat plaats in de Kamer over de aanschaf van de Joint Strike Fighter, waarbij een kabinetscrisis maar ternau-

wernood kan worden voorkomen. Ook de onderhandelingen over het pakket maatregelen dat nodig is om de financiële crisis het hoofd te bieden, verlopen moeizaam, hetgeen de oppositie de kans biedt om te suggereren dat er niets gebeurt, terwijl dat feitelijk wel meevalt.

Eerder werkten Bos en Balkenende wel vrij goed samen bij de redding van Fortis Nederland en ING, en bij het faillissement van de IJslandse bank Icesave, maar als het er op aankomt gunt Balkenende zijn minister van Financiën niet de politieke munt die hij uit zijn krachtadige optreden lijkt te slaan. Tijdens een CDA-congres wijst de premier erop dat hij het is die tijdens nachtelijke onderhandelingen in Brussel de kastanjes uit het vuur haalt, en niet Wouter Bos.

Op 4 juni 2009 vinden er verkiezingen plaats voor het Europees Parlement, een interessante testcase voor de populariteit van de regeringspartijen. Het resultaat vertoont grote verschillen én grote overeenkomsten met de landelijke verkiezingen van een jaar later. pvv-lijsttrekker Barry Madlener, die ruim een jaar later een rol zal spelen bij de kabinetsformatie, is de grote winnaar met 17 procent van de stemmen, wat hem vier zetels oplevert in Brussel. Het CDA houdt echter goed stand en blijft hem met twintig procent en vijf zetels nog net voor. Grote verliezers zijn de PvdA en de VVD, elk met niet veel meer dan tien procent van de stemmen. Maar opmerkelijk is vooral dat de drie klassieke middenpartijen CDA, VVD en PvdA samen nog geen 45 procent van de stemmen halen, veel minder dan de helft dus. Een uitslag zonder precedent, die voor het eerst echt duidelijk maakt hoezeer het politieke midden aan middelpuntvliedende krachten ten prooi is.

Het kabinet moddert daarna voort, met als dieptepunt een volstrekt ongeïnspireerd en zelfs warrig optreden van Balkenende tijdens de Algemene Beschouwingen. Al snel wordt duidelijk dat hij in de markt is voor het voorzitterschap van de Europese Raad, een nieuwe functie die in het Verdrag van Lissabon is vastgelegd en die er toe moet leiden dat er meer eenheid komt in het Europese be-

stuur. Balkenende ontkent dat hij kandidaat is, al begrijpt iedereen dat zijn ambities voorlopig even in Brussel liggen, en niet in Den Haag.

Maar Balkenende verliest de race om Europa. In november 2009 blijkt dat de Belgische premier Herman van Rompuy de nieuwe Europese president wordt, en daarmee komt een einde aan de aspiraties van zijn Nederlandse collega. Hij kan weer verder, al is het niet voor lang. Want op 12 januari 2010 is de commissie-Davids er weer, met de bevindingen over de Nederlandse deelname aan de oorlog in Irak.

Het rapport is de genadeslag voor het kabinet. Dat heeft niet zoveel te maken met de inhoudelijke gevolgtrekkingen van Davids en zijn commissie, maar vooral met de reactie van Balkenende hierop. Inderdaad, er was geen adequaat volkenrechtelijk mandaat voor de inval, concludeert het rapport, en de Tweede Kamer had beter mogen worden geïnformeerd. Bovendien zijn de nuances die de Nederlandse inlichtingendiensten wilden aanbrenge in de discussie maar gebrekkig overgenomen door de verantwoordelijke bewindslieden, en had de minister-president meer leiding moeten geven aan het debat over de inval. Maar bewijzen voor militaire deelname aan de oorlog zijn niet gevonden, en al met al is het rapport niet zo heel erg schokkend. Het meeste was al bekend, zoals Balkenende altijd al had volgehouden.

Niettemin blijkt er opnieuw een open zenuw bij de premier te zijn geraakt. In een veel te snelle reactie, al na enkele uren, neemt hij afstand van sommige conclusies van Davids, zoals die over zijn gebrekkige leiderschap. Ook wijst hij er triomfantelijk op dat een van de commissieleden het rapport niet volledig onderschrijft. Oud VN-ambassadeur Peter van Walsum meent dat de inval in Irak wellicht in strijd was met het volkenrecht, maar dat juridische argumenten desondanks kunnen wijken voor de politieke afweging om toch steun te verlenen aan zo'n besluit. Met andere woorden: de Nederlandse regering heeft toch verstandig gehandeld.

Inhoudelijk is het allemaal niet onjuist, maar politiek is het onverstandig. Als je geschoren wordt, moet je stilzitten, luidt de oude wet in Den Haag. De PvdA reageert woedend op de uitlatingen van Balkenende. Na een spoedvergadering verklaart fractievoorzitter Mariëtte Hamer dat de minister-president voor zijn beurt heeft gesproken. Er moet een nieuwe verklaring komen, eist zij, waarin meer recht wordt gedaan aan de conclusies van het rapport en aan de visie van de bewindslieden van de PvdA.

Balkenende geeft toe en komt met een brief waarin het aangepaste standpunt van het kabinet is verwoord. Maar de oppositie denkt er het zijne van. 'De handtekeningen van premier Balkenende en minister Verhagen staan weliswaar onder de kabinetsbrief, maar uit alles blijkt dat ze die brief hebben ondertekend met het politieke pistool tegen het hoofd,' zegt Geert Wilders op 16 februari in de Kamer.

Weliswaar overleeft de premier tijdens het debat nog een motie van wantrouwen van vijf oppositiepartijen, maar iedereen ziet dat het niet lang meer kan duren met dit kabinet. De vraag is niet meer óf maar wanneer het zal vallen.

Twaalf kilometer buiten Kamp Holland

Bermbommen zijn het product van terroristische huisvlijt, dus ze zijn er in alle soorten en maten. Maar ze hebben een aantal kenmerken gemeen: ze bestaan uit een explosieve lading en een ontsteking, ze liggen anders dan de naam suggereert niet in de berm maar zijn meestal ingegraven in de weg, en ze brengen geen schade toe aan degene die ze heeft neergelegd: ze worden van een afstand tot ontploffing gebracht of reageren op trillingen van de grond.

De bermbom of IED zoals het leger ze noemt, wat staat voor Improved Explosive Device, heeft een lange geschiedenis, die teruggaat tot Vietnam en de burgeroorlog in Noord-Ierland. De Afghaanse Taliban hebben het gebruik ervan tot een ware kunst verheven. Sinds de introductie ervan tijdens de oorlog tegen de Sovjet-Unie in de late jaren tachtig is het wapen in hoge mate geperfectioneerd. Zonder metalen en elektronische onderdelen zijn de meest geavanceerde IED's van de moslimstrijders sinds januari 2010 zelfs bijna niet meer te traceren.

Een bermbom is een verschrikkelijk monster, dat elk moment kan toeslaan, zonder dat je weet wanneer. Twee op de drie buitenlandse soldaten die sneuvelen in Afghanistan zijn er het slachtoffer van. Het ene moment rijd je met je tank of je militaire voertuig over een rustige landweg of door een dorp, waar kinderen zich om je heen verdringen en om snoepjes staan te bedelen, en het volgende moment ben je het volledig gedesoriënteerde middelpunt

van een hel van vuur en lawaai. Wie het nooit heeft meegemaakt, kan zich er geen voorstelling van maken. Wie het overleeft, vergeet het niet meer.

Eerste luitenant Dennis van Uhm van het 45^e Pantserinfanteriebataljon uit Ermelo overleeft op 18 april 2008 zijn berm-bom niet. Om halfacht 's ochtends plaatselijke tijd ontploft een IED op een pad twaalf kilometer ten noorden van Kamp Holland, de basis in de provincie Uruzgan waar twaalfhonderd Nederlandse en vierhonderd Australische militairen van de internationale troepenmacht ISAF zijn gelegerd. De getroffen patrouille, die terugkeert van een verkenningsmissie, heeft er bewust voor gekozen gebaande wegen te vermijden, juist vanwege het gevaar van berm-bommen. Het explosief lag er vermoedelijk al enkele maanden te wachten, stelden experts later vast, ook al omdat er in de directe omgeving geen sporen worden gevonden.

De 23-jarige pelotonscommandant Dennis van Uhm en de één jaar jongere soldaat der eerste klasse Mark Schouwink overlijden direct als gevolg van de explosie. Twee andere Nederlandse soldaten raken zwaar gewond.

Met de dood van de twee militairen komt het totale aantal Nederlandse slachtoffers in Uruzgan sinds het begin van de missie in 2006 op zestien. Maar niet eerder werden in het thuisland de radio-uitzendingen onderbroken voor een dergelijk nieuwsbericht. Dit sterfgeval is dan ook anders dan alle andere. Dennis van Uhm was de zoon van Peter van Uhm, de militair die een dag eerder tijdens een feestelijke bijeenkomst in Den Haag was bevorderd tot de nieuwe Commandant der Strijdkrachten, de hoogste functie in het Nederlandse leger. Van Uhm nam het bevel over van luchtmachtgeneraal Dick Berlijn. De dood van zijn zoon is het eerste ambtsbericht dat hij in zijn nieuwe functie te horen krijgt.

De gevoelens van Peter van Uhm laten zich raden, en zijn ook duidelijk zichtbaar tijdens een persconferentie die hij enkele dagen later geeft, vooral als hij zijn papieren neerlegt na de woorden die

hem kennelijk nog een beetje op de been houden. Maar voor zijn visie op de missie heeft het incident geen gevolgen, misschien wel juist om niet onderuit te gaan door het verdriet. ‘Mijn zoon zou niet willen dat ik bij de pakken neer ging zitten,’ zegt Van Uhm. ‘Hij was in hart en ziel een militair. Hij was ervan overtuigd dat wij dit moeten doen, voor de bevolking van Afghanistan. Wij kunnen ons niet laten ringeloren door enkele tegenstanders die angst en haat als middel gebruiken en proberen het land te ontwrichten. Dus ja, wij tonen doorzettingsvermogen en ja, indien nodig treden wij robuust op. En zullen we ook vechten.’

Met andere woorden: Peter van Uhm blijft zich inzetten voor de Nederlandse aanwezigheid in Afghanistan, ook als deze in de nadagen van het vierde kabinet-Balkenende de zoveelste splitszwam begint te worden tussen de regeringspartijen. Al in 2007 was er in de Tweede Kamer druk over de kwestie gedebatteerd, naar aanleiding van het toenmalige verzoek van de NAVO om een nieuwe missie als *leading nation* in Uruzgan te aanvaarden, die aanvankelijk in 2008 zou eindigen. De PvdA weifelde, maar liet zich over de streep trekken. ‘Nederland verlengt nog eenmaal, maar begrenst zijn inzet tot 2010,’ zei buitenlandwoordvoerder Martijn van Dam in de Tweede Kamer. ‘Daarna trekt Nederland zijn troepen terug uit Uruzgan. Dan moeten er forse stappen vooruit zijn gezet, zodat de Afghanen meer zelf kunnen doen.’

Maar zoals dat gaat, het wordt vanzelf 2010 en dan blijkt de wereld er toch ineens anders uit te zien dan gedacht. Er zetelt bijvoorbeeld een nieuwe president in het Witte Huis, van wie de komst door weldenkend Nederland, Wouter Bos voorop, van harte is toegejuicht. En Barack Obama wil de komende jaren juist 30.000 militairen meer naar Afghanistan sturen, tegelijk met een langzame terugtrekking van het Amerikaanse leger uit Irak.

Minister Verhagen van Buitenlandse Zaken ruikt zijn kans. Hij wil dat Nederland een rol blijft spelen op het internationale toneel, en eens wat vaker kan aanschuiven bij de vergaderingen van de

G20, de groep van belangrijkste economieën in de wereld. Een nieuwe missie in Afghanistan kan daaraan een bijdrage leveren, zo maakt zijn Amerikaanse collega Hillary Clinton hem duidelijk. Om dat nog eens extra te benadrukken, biedt ze Verhagen aan dat hij in maart 2009 een prestigieuze Afghanistanconferentie mag organiseren in Den Haag. De minister kan zijn trots als hij de hand van president Karzai schudt nauwelijks onderdrukken.

Een paar maanden later is Nederland in het Limburgse Château St. Gerlach nog eens de gastheer van alle bij de oorlog in het zuiden van Afghanistan betrokken ministers van Defensie. Robert Gates, de Amerikaanse bewindsman, vergelijkt bij die gelegenheid de gesneuvelde militairen uit de Tweede Wereldoorlog op de erebegraafplaats Margraten met de mannen en vrouwen die hun leven geven voor de strijd tegen het terrorisme in Afghanistan.

Op 3 september 2009 vindt in de Haagse sociëteit De Witte een lunch plaats waarbij onder meer de Amerikaanse NAVO-ambassadeur Ivo Daalder en Pieter de Gooijer, een Nederlandse topambtenaar van Buitenlandse Zaken, aanwezig zijn. Na de lunch dringt De Gooijer er bij Daalder op aan dat de Amerikaanse minister van Financiën eens een goed gesprek zou moeten hebben met zijn Nederlandse collega Wouter Bos. Hem moet ook van Amerikaanse zijde duidelijk worden gemaakt dat Nederland alleen maar aanwezig mag zijn bij de vergaderingen van de G20 vanwege de missie in Uruzgan.

In de maanden daarna blijkt de PvdA bereid om te praten over een verlenging van de missie. Althans, dat heeft er aanvankelijk alle schijn van. ‘Wij houden ons aan de beslissing uit 2007 om weg te gaan,’ verkondigt Wouter Bos publiekelijk het officiële standpunt van de regering, maar achter de schermen denkt hij wel degelijk mee. Hij is erbij als generaal Peter van Uhm een powerpointpresentatie geeft in de Blauwe Zaal van het ministerie van Algemene Zaken. De generaal zet verschillende varianten uiteen van een nieuwe ‘transitie- en trainingsmissie’ in Uruzgan, die de Neder-

landse aanwezigheid met ten minste een jaar moet verlengen. Met de nadruk op training en transitie dus, niet op het gebruik van militair geweld.

‘Now we’re talking,’ zegt Bert Koenders, de PvdA-minister voor Ontwikkelingssamenwerking, die als lid van de zogeheten buitenlandddriehoek bij het overleg in de Blauwe Zaal aanwezig is. Wouter Bos voegt toe: ‘Ik geef nog geen commitment, maar dit is wel iets dat onderzocht moet worden.’

Dat is hoopvol voor Verhagen en ook voor premier Balkenende, die Barack Obama eerder dat jaar tijdens een kennismakingsbezoek heeft beloofd zich in te zetten voor een langer Nederlands verblijf in Afghanistan, in ruil voor een grotere betrokkenheid bij de G20. Van Uhm werkt zijn plannen dus verder uit, en presenteert deze tijdens een volgende geheime bijeenkomst in de Blauwe Zaal – zo geheim dat zelfs de fractiespecialisten van de regeringspartijen er voorlopig nog niets van mogen weten. Daarmee neemt vooral de PvdA een politiek risico, want in die partij ligt het ten slotte allemaal het gevoeligst.

Tijdens deze bijeenkomst, op 2 februari 2010, voert minister Koenders voor de PvdA het woord. Wouter Bos is er niet bij, hij moet thuis op de kinderen passen vanwege een sterfgeval in de familie van zijn vrouw. Koenders zet de eisen van zijn partij nog eens duidelijk op een rij. De missie moet een civiel karakter krijgen, en er moet een duidelijke, door de NAVO gegarandeerde einddatum worden vastgesteld, daar komt het in grote lijnen op neer. De anderen knikken instemmend: dat kan worden geregeld.

Verheugd laat Maxime Verhagen aan de Nederlandse vertegenwoordiger bij de NAVO weten dat het militaire bondgenootschap een verzoek voor verlenging van de missie mag indienen – om gezichtsverlies te voorkomen is besloten daar nog even mee te wachten tot het licht in het hele kabinet op groen staat. Maar nog voordat het door de secretaris-generaal van de NAVO persoonlijk ondertekende voorstel per fax binnenkomt in de vroege middag

van 4 februari, een voorstel dat aan alle eisen van Bos en Koenders voldoet, hebben de PvdA-ministers diep in de nacht het plan afgewezen. Ze vertrouwen het niet: er worden naar hun smaak te veel militairen meegestuurd om de missie een trainingskarakter te geven, en ook in andere opzichten voelen ze er al met al eigenlijk weinig voor. Ze houden dus vast aan het oorspronkelijke plan om in 2010 uit Uruzgan te vertrekken. Het is *njet* tegen verdere deelname aan de oorlog in Afghanistan, aldus Koenders tegen Verhagen. Geen discussie meer mogelijk.

Balkenende en zijn minister van Buitenlandse Zaken zijn zwaar teleurgesteld: ze waren er echt van overtuigd geraakt dat er over dit belangrijke onderwerp met de PvdA te praten viel. Als het dan zo moeilijk ligt in je partij, waarom zeg je dat dan niet meteen? Vooral Balkenende is in alle staten, voor het eerst in zijn acht jaar als minister-president verlaat hij kwaad een overleg in het Torentje.

Verhagen geeft echter niet op. In de ministerraad van 5 februari legt hij de brief van de NAVO nog een keer op tafel. Maar Wouter Bos houdt opnieuw voet bij stuk. In de stilte die valt na een lang, geëmotioneerd betoog van Verhagen over de internationale afgang die Nederland te wachten staat als de missie wordt stopgezet en over het belang van de bescherming van het Afghaanse volk, zegt hij spottend in het Engels: *Amen!*

Diezelfde dag doet Peter van Uhm in het Mercurehotel in Arnhem nog een laatste poging om overeenstemming te bereiken met de fractievoorzitters van de drie regeringspartijen – hij is in burger, om niet te veel op te vallen, bij journalisten bijvoorbeeld. Het wordt een deceptie. De Commandant der Strijdkrachten is verbijsterd over de geringe kennis die de drie Kamerleden van de toestand in Afghanistan blijken te hebben, en keert onverrichter zake terug naar huis, waar hij de minister van Defensie belt om van zijn teleurstelling blijf te geven.

In een laatste poging om een doorbraak te forceren, stuurt Maxime Verhagen het verzoek van de NAVO aan de Tweede Kamer. De PvdA-ministers worden pas op het laatste moment op de

hoogte gesteld van deze politieke manoeuvre en zijn daar natuurlijk buitengewoon nijdig over. Wouter Bos spreekt op de persconferentie na de volgende ministerraad, van 12 februari, nog tamelijk beheerst over ‘misverstanden’, maar Maxime Verhagen reageert direct, onder meer via Twitter. Als er al misverstanden zijn, dan komen ze niet van mij, laat hij weten.

Het debat in de Tweede Kamer over de kwestie is een blamage voor de democratie, meent zowel de voltallige oppositie als de minister-president een kleine week later. Wouter Bos weigert op een gegeven moment zelfs vragen uit de Kamer te beantwoorden. En hoewel Balkenende hoorbaar fluistert: ‘Bert, niet doen,’ staat minister voor Ontwikkelingssamenwerking Bert Koenders plotseling op om de vragen in de plaats van zijn partijleider te beantwoorden.

Dat is nog nooit vertoond. ‘Voorzitter, gekker moet het niet worden,’ meent Agnes Kant, fractievoorzitter van de SP. Femke Halsema, haar collega van GroenLinks, zegt stampvoetend: ‘Ik wil hier een volwassen debat over kunnen voeren!’ Alexander Pechtold van D66 spreekt van ‘een loopje met de waarheid’. En Geert Wilders vat het voor de premier bereidwillig samen: ‘U zit gevangen in een kabinet van achterdocht, u komt niet meer aan regeren toe, u bent bezig met ruzies maken en ruzies op te lossen. Heeft u er ondertussen niet gewoon schoon genoeg van?’

Het is moeilijk na te gaan wie er een langer gezicht trekt: Wouter Bos, vicepremier André Rouvoet van de ChristenUnie of Balkenende zelf. Een kabinet dat zich zo te schande zet, dat zijn verdeeldheid in het gebouw van de Tweede Kamer op zo’n duidelijke manier etaleert, dat verdient het niet langer om voort te bestaan, denkt de premier. Geert Wilders zegt het hardop, verwijzend naar het staatshoofd bij wie een ontslag van het kabinet moet worden ingediend: ‘Heeft u zich er al van vergewittigd of de Majesteit morgenmiddag op het paleis aanwezig is?’

De volgende dag is het inderdaad afgelopen. In de Trêveszaal, waar de ministerraad op vrijdag vergadert, kondigt minister van

Defensie Eimert van Middelkoop aan dat hij samen met generaal Van Uhm weer een nieuw plan voor Uruzgan aan het ontwikkelen is, maar niemand gelooft er meer in. Er wordt gesleuteld aan allerlei compromisteksten, want een kabinet geef je nu ook weer niet zomaar op, en als het zover is laat je zoiets bij voorkeur aan de anderen over. Maar ook in het laatste voorstel, diep in de nacht, staat nog steeds niet te lezen wat de PvdA wil: dat het kabinet afziet van verdere Nederlandse aanwezigheid in Uruzgan of waar in Afghanistan dan ook.

Dat laatste voorstel wordt dan toch maar in stemming gebracht, en de ministers van de PvdA verklaren zich tegen: de uitslag is tien tegen zes. Het kabinet is gevallen, vrijwel exact drie jaar nadat het is beëdigd. Ook zijn laatste regeringsploeg heeft Jan Peter Balkenende niet over de eindstreep weten te krijgen.

Het is halfvier in ochtend van 19 februari 2010 als de premier zijn ministers voor de samenwerking van de afgelopen jaren bedankt. Sinds de dood van Dennis van Uhm en Mark Schouwink zijn nog eens vijf Nederlandse militairen in Afghanistan omgekomen. In de maanden die volgen tot het aflopen van de missie sneuvelen er nog drie. In zes van de acht gevallen is de doodsoorzaak een bembom.

Opkomst en ondergang van de Verlosser

De terugkeer van Job Cohen naar politiek Den Haag was de grootste verrassing van de verkiezingscampagne van 2010 en de best voorbereide machtswisseling bij een Nederlandse politieke partij sinds jaren. Eindeloos hadden Cohen en Wouter Bos erover gepraat: zou de burgemeester van Amsterdam de taak van partijleider willen overnemen van de vicepremier? De etentjes vonden plaats in het diepste geheim, en behalve de twee betrokken politici wist alleen partijvoorzitter Lilianne Ploumen ervan.

Cohen voelt er wel iets voor. Hij is 62, en zo kan hij nog een keer een grote, nieuwe klus op zich nemen. Het zal de laatste keer zijn dat hij kan schitteren, en zo een-twee-drie is er in de partij trouwens niemand anders te vinden die het in zijn plaats zal kunnen doen.

Ook de vicepremier heeft zijn beweegredenen. Zijn echtgenote Barbara Bos (haar meisjesnaam) heeft schoon genoeg van de dwingende lokroep van de politiek, en banken redden mag dan een uitdagende opdracht zijn, als man van deze tijd vind je het natuurlijk jammer om je kinderen niet te zien opgroeien. Vermoedend is het ten slotte ook, zo'n baan als vicepremier, partijleider en minister van Financiën. Zeker in een vechtkabinet als Balkenende IV, vooral als het je allemaal niet zoveel oplevert, want in de opiniepeilingen die volgen op de val van het kabinet doet Wouter Bos het weliswaar niet heel slecht, maar toch ook zeker niet goed. Ook de uitslag van

de gemeenteraadsverkiezingen van 3 maart valt behoorlijk tegen. Weliswaar wordt er winst geboekt ten opzichte van de Europese verkiezingen van vorig jaar, maar met ruim vijftien procent van de stemmen – tegen bijna een kwart in 2006 – is het nog lang niet genoeg.

Wat de overwegingen van Barbara Bos zouden zijn geweest als haar man uiteindelijk meer kansen op het premierschap had gehad weet niemand – hij houdt ermee op. In de ochtend van vrijdag 12 maart kondigt hij voor vrijwel iedereen, ook in zijn directe omgeving, totaal onverwacht zijn aftreden aan. Het moment van de overdracht is goed gekozen: de termijn waarop kandidaat-Kamerleden voor de PvdA zich kunnen aanmelden loopt de volgende week af, en een eerdere bekendmaking had grote politieke gevaren met zich mee kunnen brengen. Je moet een nieuwe partijleider immers niet vlak voor zo'n belangrijk moment als de gemeenteraadsverkiezingen voor de leeuwen gooien. En wie weet was het op 3 maart wel heel anders afgelopen voor Wouter Bos, en was het niet nodig geweest om te vertrekken.

Het bericht van de komst van Job Cohen wordt aan het Binnenhof met ongekend enthousiasme ontvangen. De reacties in zijn eigen partij zijn voor Bos zelfs een beetje pijnlijk. Cohen is 'een fenomenale leider', vindt Bert Koenders en 'de verbinder die we nodig hebben', aldus oud-minister Guusje ter Horst. Een man met gezag en ervaring, een goede burgemeester van Amsterdam, een politicus die er eerder als staatssecretaris van Asielzaken een strenge Vreemdelingenwet doorheen had gekregen – wat wil je nog meer? Geert Wilders ziet het natuurlijk niet zitten met 'de grootste multicultiknuffelaar van Nederland', maar dat klinkt intussen een beetje sleets, en het is goedbeschouwd ook alleen maar een aanbeveling. Job Cohen is de nieuwe premier van Nederland, zoveel is wel duidelijk.

De journalisten geloven het ook. Politieke commentatoren als Ferry Mingelen en Frits Wester zijn ervan overtuigd dat deze man

een ommekeer kan bewerkstelligen, en ze verkondigen dat op tv. Onder de kop ‘Zwakke plekken? Die heb ik niet’ verschijnt in het magazine van *NRC Handelsblad* een interview met Cohen, terwijl op het omslag zonder merkbare ironie wordt gemeld: Job Cohen komt rust brengen. ‘Het holle geschreeuw van Geert Wilders gaat niet werken tegen meneer de burgemeester van Nederland,’ schrijft columnist Bert Wagendorp, en ook zijn ontzag lijkt honderd procent gemeend. Elders worden vergelijkingen met Jezus Christus, met wie Job Cohen de initialen deelt, zelfs niet geschuwd, en wordt hij omschreven als een Verlosser die alle problemen van Nederland komt oplossen.

Opvallend is, in het Nederland van 2010 met zijn nog steeds groeiende wantrouwen tegen het gezag, de wens om een leider te kunnen bewonderen, te vereren bijna. Op internet, normaal toch een broedplaats van verdachtmakingen en gescheld, verschijnen talloze liefdesverklaringen. Blogger Marcus Lucas schrijft, onder de kop ‘Job Cohen, de ideale premier van Nederland’, op het weblog van *de Volkskrant* een lofzang. De lay-out is als een modern gedicht:

Hij is rustig, intelligent, eerlijk en oprecht. Authentiek, sociaal, vriendelijk en warm.

Als het nodig is, dan is hij vaderlijk streng, maar altijd vertrouwenwekkend.

Hij laat Nederland niet in de kou staan.

Hij relateert op de juiste momenten; heeft een gezond gevoel voor humor.

Hij kan boven de partijen staan, maar tegelijk ook tussen de mensen.

Af en toe een tikje melancholisch, maar immer trots.

Soms is hij woedend gepassioneerd, maar toch bescheiden, beheerst en met respect.

Hij is een vriend van Israël, een vriend van vrede en tolerantie.

Hij heeft stijl. Met hem kunnen we voor de dag komen.

In Europa, in de wereld, maar ook in dat dorpje in de provincie.
Hij staat werkelijk in dienst van ons hele volk, niet van een platte egotrip.

Voor gewone mensen als jij en ik, een echte leider;
als de baas die ons nooit zal ontslaan.
Een realist die hoop geeft.
Hij is getest en heeft het bewezen.

Dergelijke jubelzangen over een politicus zijn sinds lang niet meer gehoord. Uit de peilingen wordt dan ook duidelijk dat Cohen een verpletterende entree heeft gemaakt. Op de dag dat hij zich als nieuwe kandidaat-leider van de PvdA opwerpt, en dus nog niet eens formeel op de lijst voor de Kamerverkiezingen staat, wijst een peiling van het tv-programma *EenVandaag* uit dat 52 procent van de Nederlanders hem als de komende premier beschouwt, tegen 17 procent voor Balkenende en 15 voor Wilders. Maurice de Hond komt zelfs uit op 55 procent, en in de dagen daarna stijgt dat percentage nog verder tot rond de 60.

De overdracht van het partijleiderschap is een meesterzet van de PvdA, vindt vrijwel iedereen. Maar bij Job Cohen begint het al snel te knagen. Natuurlijk is het aangenaam als je zo in het zonnetje wordt gezet, maar een onsje minder kan ook wel, denkt hij. Dit kan alleen nog maar bergafwaarts gaan.

Dat gebeurt ook, want al snel ontdekt Nederland de zwakke punten van Cohen. Gaandeweg de verkiezingscampagne wordt de economie als een steeds belangrijker onderwerp beschouwd – niet verwonderlijk, gezien de kredietcrisis. Wouter Bos had als econoom en minister van Financiën een sterk *track record* op dit gebied, maar voor Job Cohen is het, om het voorzichtig uit te drukken, ‘niet zijn ding’.

Journalisten en politieke concurrenten voelen dat haarfijn aan en duiken er bovenop. De dag nadat hij officieel is aangewezen als lijsttrekker voor zijn partij is Cohen de gast van verslaggever Twan Huys, presentator van het actualiteitenprogramma NOVA. De leider

van de PvdA maakt een vermoeide en defensieve indruk, en als er naar zijn economische kennis wordt geïnformeerd, haakt hij af. Wat een halfje wit kost bij de bakker – Huys schaamt zich blijkbaar niet voor deze door en door versleten vraag – daarvan is de beoogde premier van Nederland nog wel ongeveer op de hoogte, maar op de vraag hoeveel werklozen er in Nederland per maand bijkomen – zesduizend – en hoeveel de nationale hypotheekschuld bedraagt – 610 miljard – moet hij het antwoord volledig schuldig blijven. Met een grap of een afleidingsmanoeuvre had hij het waarschijnlijk gered, maar daar is hij te gespannen voor, of te moe, of gewoon onvoldoende gewend aan dergelijke harde ondervragingen. Als burgemeester word je zo immers niet aangepakt. Job Cohen raakt in verwarring, begint te stotteren en kan zelfs het woord hypotheekrenteaftrek niet meer foutloos uitspreken. Het is al met al een akelig gezicht.

Het optreden bij NOVA heeft ernstige gevolgen voor het imago van Cohen, ook al omdat er te pas en te onpas naar wordt verwezen, en het helpt niet dat de lijsttrekker stuurs blijft doen alsof er niets aan de hand is en volhoudt dat hij niets begrijpt van de kritiek op zijn persoon. ‘Ik maak me nergens zorgen over,’ zegt hij steeds, en: ‘We zullen zien hoe het afloopt.’

Wat de zaak nog verergert, is dat het partijprogramma van de PvdA moet worden aangepast. Op 18 mei, drie weken voor de verkiezingen, wordt ineens tien miljard aan toekomstige bezuinigen naar voren gehaald. De andere partijen weten daar wel raad mee: Mark Rutte spreekt van ‘een paniekerige reactie’, maar Job Cohen verdedigt de aanpassing alsof zoiets volkomen gebruikelijk is.

Intussen heeft de PvdA-leider natuurlijk wel degelijk in de gaten dat er iets aan de hand is. Maar betrekkelijk onervaren als hij is in de Haagse politiek – anders dan veel mensen denken is hij maar drie jaar staatssecretaris geweest, en dan nog eens in een heel andere tijd, onder Paars – weet hij niet goed hoe hij met de verandering in de publieke opinie moet omgaan. Job Cohen is meer

een bestuurder dan een politicus, en zijn jonge adviseurs in Den Haag kunnen daar niet mee overweg. Kamerleden als buitenlandwoordvoerder Martijn van Dam, onderwijsspecialist Jeroen Dijs-selbloem en oud-actievoerder bij Greenpeace Diederik Samsom, konden lezen en schrijven met Wouter Bos en spraken zijn taal, maar weten minder goed hoe ze hun nieuwe politieke voorman moeten begeleiden. Ze blijven hem dus bestoken met adviezen en opinies waar hij niet veel aan heeft, terwijl hij hen toch telkens om advies blijft vragen.

Cohen voelt zich in toenemende mate onder druk gezet. Een lijdensweg is het niet, dat is te veel gezegd, maar echt aangenaam is anders. ‘Het bevalt me wel,’ zegt hij als hem door journalisten wordt gevraagd hoe hij zijn nieuwe positie ervaart – veel enthousiaster kan hij niet worden. Als hij op 29 mei bij een Roze verkiezingsdebat van het COC in Amsterdam te gast is, waar volgens de organisatie één miljoen ‘gay votes’ zijn te winnen, valt ineens het kwartje. Hij heeft een jarenlange achterstand op zijn collega’s, en die loop je niet zomaar in. Om hem heen zitten allemaal ervaren Kamerleden – Femke Halsema, Alexander Pechtold, Ank Bijleveld, Jasper van Dijk van de SP en Ed Anker van de ChristenUnie – en allemaal weten ze precies waar het over gaat. Welke motie wanneer is aangenomen, welke wet waarover gaat en wat dat al dan niet voor de homorechten betekent, ze schudden het gewoon uit hun mouw.

Hulpeloos kijkt Cohen naar Jeanine Hennis-Plasschaert, die de VVD vertegenwoordigt in het debat, en zij kijkt begripvol terug. Ook zij is nieuw in Den Haag. Ze is net terug uit Brussel, waar ze lid was van het Europees Parlement, en is ook nog niet erg op de hoogte. Maar het verschil is dat zij haar partij er niet in haar eentje bovenop hoeft te helpen.

Op de avond van de verkiezingen is Job Cohen met de top van zijn partij in de Amsterdamse muziektempel Paradiso. Deze locatie was misschien een voor de hand liggende keuze voor een ver-

kiezingsfestijn met Wouter Bos, menen de aanwezigen die al wat langer meelopen in de politiek, maar met Cohen is het toch een ander verhaal. Als je hem als toekomstige minister-president van Nederland een beetje een fatsoenlijke entree wilt laten maken, dan zou een andere gelegenheid beter zijn geweest.

Een van die oudgedienden in Paradiso is Jacques Wallage, de voormalige staatssecretaris en fractievoorzitter van de PvdA. De laatste dagen hebben Cohen en Wallage elkaar veel gezien en gesproken, en dat heeft een beetje geholpen. Ze kennen elkaar al veertig jaar, als wethouder van Groningen heeft Wallage zelfs lang geleden het huwelijk van Job en zijn vrouw voltrokken. Ze zijn ook politiek van dezelfde generatie. Al dat gepraat over ‘Cohen de Verlosser’ is Wallage de afgelopen maanden niet bevallen – als je een degelijke Joodse opvoeding hebt gehad zoals hij, dan weet je dat de Verlosser er maar zo niet komt. En als zestig-plusser – hij heeft de AOW-gerechtigde leeftijd zelfs al bijna bereikt – heeft hij een zekere afkeer van de ADHD-achtige aanpak van mensen als Van Dam, Samsom en Dijsselbloem, met hun nadruk op marketing en snel scores.

Wallage denkt: Job moet zijn eigen verhaal vertellen. Aan de vooravond van het belangrijke RTL-debat van 26 mei zitten ze met elkaar op een terras, ver weg van het campagne team, en ze nemen de hele actuele politiek nog eens door. Of het nu daardoor komt of niet: dat debat is een van zijn beste. De kijkers belonen Cohen met een eervolle tweede plaats. En belangrijker: dat is terug te zien in de peilingen. Die gaan tot ieders verrassing snel de goede kant op. Op 1 juni geeft de politieke barometer van bureau Synovate nog een vrijwel onoverbrugbaar verschil van tien zetels aan (VVD 38, PvdA 28) maar op 4 juni is het 36-30 en op 8 juni, een dag voor de verkiezingen, houdt Maurice de Hond het zelfs op 34-30.

Boven, in de volle grote zaal van Paradiso, wachten op de avond van 9 juni de aanhangers van de PvdA. Beneden, in een kleine ruimte die sommige aanwezigen aan een kelder en anderen aan de cata-

comben van Parijs doet denken, kijken Job Cohen en zijn team naar de tv. Wouter Bos is erbij, partijvoorzitter Lilianne Ploumen, Jacques Wallage, Diederik Samsom, Jeroen Dijsselbloem, de vroegere spindoctor Dig Isthā – enkele maanden geleden toegetreden tot het partijbestuur – en een aantal medewerkers van de staf van Cohen.

Om halftien maakt Ferry Mingelen de eerste prognose van de uitslag bekend: 31 zetels voor de VVD, 31 zetels voor de PvdA. Dat is ongelofelijk. Zou het dan toch gaan lukken?

De uitslagen die volgen zijn nog bemoedigender. Het zetelaantal van beide partijen blijft gelijk, maar in aantal stemmen neemt de PvdA zelfs een kleine voorsprong; niet meer dan enkele duizenden weliswaar, maar toch. Cohen is echter niet zeker van zijn zaak. Toevallig zijn er al veel uitslagen binnen uit de grote en middelgrote steden, en daar is de PvdA nog altijd relatief sterk. In de rest van het land verwacht hij relatief net iets meer stemmen voor de VVD.

Als de partijleider van de PvdA zijn toespraak begint in de grote zaal boven, scanderen de aanhangers zijn naam. Cohen waarschuwt: ‘Het kwartje kan nog alle kanten opvallen.’ Hij bedankt de vrijwilligers en feliciteert de winnaars, zoals dat hoort, waaronder zelfs ook de PVV. Dat levert boegeroep op, iets waar Cohen op de van hem bekende manier tamelijk streng op reageert. Ook feliciteert hij D66 en GroenLinks, die het eveneens goed hebben gedaan, en hij noemt ze en passant ‘partijen die dicht bij ons staan’. Dat is een oude eigenaardigheid van de sociaaldemocraten die bij de collega’s van de andere linkse partijen nog wel eens als paternalistisch wordt ervaren. Ze voelen zich dan, zoals de politieke concurrentie het aanduidt, ‘een bijwagen van de PvdA’.

Cohen lijkt het niet op te merken. Na zijn speech daalt hij weer af naar de kelder, terwijl de dansvloer boven hem volstroomt en er harde muziek klinkt die hij niet kent en eerlijk gezegd ook niet zo erg waardeert.

Om halfvier, als 95 procent van de stemmen is geteld, is het duidelijk: het is de PvdA niet gelukt. Net niet. Op tv claimt Mark

Rutte ‘onder voorbehoud’ de overwinning, en voegt eraan toe dat de verkiezingen ‘geen dag, wat zeg ik: geen uur later’ hadden moeten plaatsvinden, gezien de dalende trend voor zijn partij.

Dan houdt Job Cohen het eindelijk voor gezien. Om kwart voor vier verlaat hij Paradiso, en kijkt vermoeid om zich heen over het druilerige Leidseplein. De anderen van de partijtop zijn al lang naar huis. Tegen verslaggevers die nog staan te wachten feliciteert hij Mark Rutte, ‘onder voorbehoud’, met zijn zege.

Nieuwe banen en linkse hobby's

Van alle partijprogramma's die een rol spelen in de verkiezingscampagne van 2010, is dat van de vvd ongetwijfeld het slimste. Dat heeft de partij vooral te danken aan de relatief onbekende Dick Sluimers. Hij was onder Gerrit Zalm een hoge ambtenaar op het ministerie van Financiën en tegenwoordig is hij topman van het APG, de uitvoeringsorganisatie van een van de grootste pensioenfondsen van de wereld, het ABP. In die functie is hij verantwoordelijk voor het beheer van 280 miljard euro en voor de huidige en toekomstige oudedagsvoorziening van 4,5 miljoen mensen.

Maar dat is niet wat de waarde van Dick Sluimers voor de verkiezingscampagne van de vvd bepaalt. Iets anders blijkt veel waardevoller: zijn kennis van de rekenmodellen van het Centraal Planbureau.

Het belang van deze modellen, waarin de Nederlandse economie zo goed en zo kwaad als het gaat wordt nagebootst, kan voor politiek Den Haag niet worden overschat. Om serieus te worden genomen, moeten de verkiezingsprogramma's van alle politieke partijen worden doorgerekend op hun gevolgen voor de economie, de overheidsfinanciën, de koopkracht, de zorg, de sociale zekerheid en alle mogelijke andere beleidsterreinen die er ook maar enigszins toe doen. Laat je dat na, dan plaats je jezelf buiten de discussie, zowel in de media als op het Binnenhof.

Met zijn dunne haar dat over zijn kalende schedel is geplakt, zijn krijtstreep, zijn lichtblauwe overhemd en altijd wat fantasieelozе stropdassen is de 58-jarige Dick Sluimers niet het meest mediage-nieke lid van de vvd-commissie voor het verkiezingsprogramma; oud-tennisser Richard Krajicek gooit hogere ogen. Maar Sluimers is waarschijnlijk wel de belangrijkste. De kredietcrisis is nog lang niet voorbij, redeneert hij, en dus zal de economie een belangrijk thema worden de komende maanden. En wat vinden de mensen belangrijk als het crisis is? Juist ja, banen.

Je doet het dus goed bij de kiezer als je je weet te profileren als banenkampioen, en dat kun je weer bereiken dankzij het Centraal Planbureau.

Hoe? Door precies te weten hoe de rekenmodellen van het CPB werken, en door vervolgens aan de juiste knoppen te draaien.

Dat is precies wat er bij het opstellen van het partijprogramma van de vvd gebeurt. De kunst is om de bezuinigingen op zo'n manier in te richten dat de werkgelegenheid er niet te veel onder lijdt. Terwijl de vvd met bijna 28 miljard veel meer wil ombuigen dan welke andere partij ook, hebben die bezuinigingen nauwelijks invloed op de arbeidsmarkt, althans niet in de digitale werkelijkheid van de CPB-modellen. De bijna vier miljard euro die de liberalen op internationale samenwerking willen besparen zijn daar een duidelijk voorbeeld van. Dat speelt zich allemaal ver weg af, dus daar heb je voorlopig weinig last van als het om banen in Nederland gaat.

Tegelijkertijd, weet Dick Sluimers, is het van belang om be-lastingmaatregelen voor te stellen die extra werk opleveren in de marktsector. Een verzwaring van de lastendruk op arbeid ver-traagt nu eenmaal de groei van de economie, en dus van de werk-gelegenheid, en het omgekeerde is juist wat je wilt bereiken. Wat je dus voorstelt is een verlaging van de inkomstenbelasting, in alle tarieven, ook in de hoogste schijf van 52 procent. Ook pleit je voor het verhogen van de arbeidskorting, het bedrag uit winst of loon

dat belastingplichtigen kunnen aftrekken van de fiscus en dat dus feitelijk een verhoging van hun netto inkomen betekent. Al dat geld belandt voor een groot deel weer in de economie, en heeft daar een stimulerend effect.

Nu zijn dit allemaal van oudsher 'rechtse' thema's, die van nature goed passen bij een partij als de VVD, maar in nauwe samenwerking met partijvoorzitter Ivo Opstelten zorgt Dick Sluimers ervoor dat de banencreatie van het verkiezingsprogramma volgens het CPB nog hoger uitpakt dan vanzelf al zou zijn gebeurd. Dat is een kwestie van voortdurend finetunen en bijstellen en het resultaat mag er zijn: op papier bijna 400.000 banen erbij.

Dat banengroei geen exclusief rechts thema is, bewijst het verkiezingsprogramma van GroenLinks: bijna 300.000 nieuwe banen, niet de eerste indicatie van het feit dat GroenLinks in steeds liberaler vaarwater lijkt te komen. Het CDA komt op de derde plaats, met een veronderstelde toename van 265.000 banen, een berekening die net als bij de andere partijen geldt voor een langere termijn dan de komende vier jaar.

De grote verliezer van de doorrekening door het CPB is de Partij van de Arbeid, die met 150.000 banen alleen de PVV en de SP achter zich laat. Dat laatste mag echter nauwelijks naam hebben: de aanhangers van die partijen hebben andere zaken die zij belangrijk vinden, en zij zullen hun voorlieden er niet op afrekenen. Maar dat het programma van de partij die zich Partij van de Arbeid noemt zo weinig banen oplevert, is natuurlijk wrang. Het doet denken aan de befaamde slogan *Labour isn't working*, waarmee de Engelse Conservatieven de verkiezingen van 1979 wonnen, een slagzin van de vermaarde reclameman Charles Saatchi waar in Londen nog veel om werd nagegrinnikt.

In Nederland heeft de VVD geen reclamecampagne nodig: de media doen het werk. Als op 20 mei 2010 het rapport *Keuzes in Kaart 2011-2015, effecten van negen verkiezingsprogramma's op economie en milieu* verschijnt, waarin het CPB zijn conclusies op een rij zet,

melden alle kranten en nieuwsrubrieken dat de vvd niet alleen verantwoordelijk is voor de hoogste bezuinigingen, maar er ook voor zorgt dat de werkgelegenheid het snelst stijgt.

‘De vvd-plannen leveren de meeste banen op,’ luidt bijvoorbeeld de eerste zin van het NOS Journaal van die avond. ‘Wij zorgen ervoor dat de staatsschuld onder controle blijft, en wij zorgen ervoor dat er tegelijkertijd heel veel banen bijkomen,’ mag Mark Rutte in de uitzending zeggen. Het daarop volgende verweer van Job Cohen dat zijn partij weliswaar veel minder werkgelegenheid kan beloven, maar dat die banen van een hoger niveau zijn, klinkt niet erg overtuigend.

Een dag eerder luidt de kop boven een artikel op de voorpagina van *de Volkskrant* al: ‘vvd creëert twee keer zoveel banen als PvdA’. Dat verhaal is nog niet eens compleet, want het is tot stand gekomen op basis van foutieve informatie. De vvd heeft het juiste aantal van 400.000 nieuwe banen doorgegeven aan de verslaggever, terwijl de volgende dag blijkt dat zelfs de 200.000 nieuwe banen die de PvdA *de Volkskrant* heeft voorgespiegeld een te optimistisch beeld van de werkelijkheid geven. Het zijn er 50.000 minder.

Veel gegoochel met cijfers dus, maar de boodschap komt over: met Mark Rutte wordt de werkloosheid opgelost. De vvd is de banenkampioen van 2010. De partij is Dick Sluimers dankbaar, een paar maanden later is hij een serieuze kandidaat voor het minister-schap van Sociale Zaken.

Dat Mark Rutte de beloofde maatregelen op dat moment alweer zonder veel scrupules overboord heeft gegooid, doet er dan niet meer toe: de stemmen zijn binnen.

Voor het CDA wordt het steeds moeilijker, nu de tweestrijd in de media tussen Mark Rutte en Job Cohen lijkt te gaan. Rutte heeft de economie naar zich toe getrokken, Cohen is ondanks alles nog steeds de nieuwe man, die van de staatshuishouding weinig verstand blijkt te hebben, maar die er verder heel goed in slaagt om zich voor te doen als de leider van een partij die de afgelopen jaren

in de oppositie heeft gezeten in plaats van medeverantwoordelijk te zijn geweest voor het kabinetsbeleid. En Balkenende heeft het nakijken.

Hoe moet je het initiatief in zo'n lastige situatie weer terugwinnen? Met normen en waarden misschien? Maar dat thema is nu even niet zo populair helaas. De demissionaire premier poseert in Volendam met een T-shirt met de tekst 'Fuck drugs!' en dat maakt de zaak alleen maar erger. Via de huishoudportemonnee van de middenklasse moet meer succes te boeken zijn, denkt Balkenende. Dus maakt hij tijdens het eerste lijsttrekkersdebat op de radio, tot verrassing van zijn hele omgeving, een breekpunt van de hypotheekrenteaftrek. De bezitters van een eigen huis zijn bij ons veilig, wil hij daarmee zeggen.

Het optreden van de premier is een opmerkelijke breuk met de CDA-traditie om nooit breekpunten te formuleren, omdat je na de verkiezingen altijd weer verder moet met anderen. Balkenende dwarsboomt op deze manier zelfs de coalitie van zijn eigen voorkeur, een 'hervormingskabinet' met VVD, D66 en GroenLinks. Die laatste partijen beschouwen het H-woord nu juist niet bepaald als een taboe. Integendeel, tijdens hetzelfde debat zegt Alexander Pechtold dat hij van de hypotheekrenteaftrek ook een breekpunt maakt, maar dan omgekeerd. Het is een subsidie voor huiseigenaren, het is niet eerlijk en het verstoort de markt, en moet dus worden afgeschaft.

Al direct blijkt de actie van Balkenende dus een onverstandige zet. Maar de moed der wanhoop heeft de doorgaans zo voorzichtige premier roekeloos gemaakt. Hij daagt Mark Rutte uit om dezelfde belofte te doen als hij, maar Rutte weigert daarop in te gaan – in het licht van de latere onderhandelingen over Paars Plus een interessante bijzonderheid. En wat erger is: het mag allemaal niet baten. De kiezers waarderen ook deze move van de CDA-leider niet. Zij realiseren zich waarschijnlijk dat de hypotheekrenteaftrek niet eeuwig onaangetast kan blijven, los van wat een politicus in nood daarover beweert.

Het probleem ligt trouwens dieper: de Nederlanders vertrouwen Balkenende niet meer. Zijn onmiskenbare prestaties, het feit bijvoorbeeld dat hij acht jaar lang leiding gaf aan een land dat er met een lage staatsschuld en een lage werkloosheid in Europees perspectief eigenlijk buitengewoon goed voorstaat, tellen niet meer mee. De kiezer is het vergeten, of heeft het zich misschien wel nooit gerealiseerd.

Binnen en buiten het CDA speelt er voortdurend een vraag op de achtergrond: wat zou er zijn gebeurd als Camiel Eurlings het roer had overgenomen? De populaire minister van Verkeer en Waterstaat gold als de kroonprins van Balkenende, maar hij vertrekt uit de Haagse politiek omdat hij een ‘gezin wil stichten’. Met andere woorden: ook zijn partner heeft er geen zin meer in dat hij dag en nacht op het Binnenhof is.

Publiekelijk laat Eurlings dit weten op 11 maart, opmerkelijk genoeg een dag voordat Wouter Bos met eenzelfde redenering afscheid neemt van de politiek, maar eerder al had hij het in een persoonlijk gesprek aan Balkenende gemeld. De premier had om dit onderhoud gevraagd. Voor hem hoeft het in de nadagen van zijn misschien wel laatste kabinet ook niet meer zo nodig, en het lonkende perspectief van een hoge Europese positie heeft hem duidelijk gemaakt dat er meer is om naar te streven. Het Limburgse wonderkind Eurlings – hij is pas 36 jaar oud – laat echter duidelijk weten dat hij niet voor het lijsttrekkerschap beschikbaar is. Balkenende is overtuigd en geeft de boodschap door aan partijvoorzitter Peter van Heeswijk.

Later zal Eurlings beweren dat het hem nooit is gevraagd om Balkenende op te volgen, en formeel is dat juist. De officiële gang van zaken is namelijk dat zo’n verzoek via de partijvoorzitter loopt. Het probleem zat hem in de stroomversnelling waarin de keuze van een nieuwe lijsttrekker belandde toen het kabinet op 19 februari toch nog vrij plotseling viel. De top van het CDA wilde snel beslissen over de nieuwe lijsttrekker, om een voor de partij niet

erg aantrekkelijke strijd om de macht te voorkomen, en riep het partijbestuur al in de ochtend van 20 februari bijeen.

Eurlings is niet beschikbaar, meldt Van Heeswijk bij die gelegenheid. Enigszins teleurgesteld en voor CDA-begrippen hevig tegenspuiterend – de notulen spreken zelfs van een coachingstraject om de premier wat communicatiever te maken – gaat het partijbestuur vervolgens overstag. Het CDA probeert het nog eenmaal met Balkenende, er is immers geen serieus alternatief.

In die hectiek verzuimt Peter van Heeswijk om Eurlings voor de zekerheid nog eens persoonlijk te polsen. Dat het achteraf beter was geweest om dat wel te doen, en om wat minder haast te maken, denken inmiddels steeds meer mensen in de partij, onder wie Eurlings zelf. Maar hij had ook beter moeten weten. In Den Haag is *playing hard to get* nooit verstandig. Voordat je het weet neemt men je woorden letterlijk, en word je afgeserveerd.

Voor Camiel Eurlings loopt het bovendien allemaal anders af dan gehoopt. Nadat hij een directeursfunctie heeft aanvaard bij de KLM, verbreekt zijn partner een jaar later alsnog de relatie.

Het CDA gaat dus met Balkenende de verkiezingen in, en als het om financiële betrouwbaarheid gaat, zo blijkt uit peilingen, scoort nog maar één politicus lager dan hij: Geert Wilders.

De PVV-voorman vaart zijn eigen koers, en aan de economie laat hij zich weinig gelegen liggen. In tv-debatten vermijdt hij het onderwerp zoveel mogelijk; als het even kan probeert hij het gesprek op de immigratie en de islam te brengen; soms heel slim, soms zo doorzichtig dat hij uitgelachen wordt, maar altijd vasthoudend. Dat is niet zomaar, want Geert Wilders bevindt zich op glad ijs. Als Kamerlid van de VVD behoorde hij op financieel-economisch gebied tot de rechtervleugel, en voor een populist is dat niet zo'n verstandige positie, redeneert hij. Al te grote bezuinigingen, daar zijn z'n spreekwoordelijke aanhangers Henk en Ingrid niet van geëind, en voor hen doet hij het immers.

Geert Wilders heeft natuurlijk wel een formeel standpunt over

de economie. Dat formele standpunt is dat hij de staatsfinanciën op orde wil brengen, zoals ook in zijn verkiezingsprogramma staat. Maar uit voorstellen voor praktische beleidsmaatregelen blijkt dat nauwelijks. Als het op de economie aankomt heeft het programma van de PVV weinig te bieden. Wilders bezuinigt niet, hij hervormt niet, aan de AOW-leeftijd mag niet worden getornd... Het lijkt de SP wel, merken steeds meer commentatoren op.

De gevolgen voor de doorberekening van het Centraal Planbureau laten zich raden: vrijwel geen nieuwe banen in de marktsector. De PVV wil wel nieuwe werkgelegenheid creëren, maar dan in de publieke sector. Alsof de kredietcrisis nooit heeft plaatsgevonden en de geldpersen onbekommerd kunnen draaien, komen er volgens Wilders de komende jaren tienduizend agenten en tienduizend verpleegkundigen bij. Hoe dat moet worden bekostigd, dat is een zaak van latere generaties.

Is er dan helemaal niets waarop de PVV wil bezuinigen? Ja, toch wel. De PVV wil bezuinigen op linkse hobby's.

De term linkse hobby's is een van de interessante taalkundige erfenissen van de verkiezingscampagne van 2010. Het begrip was niet nieuw, het werd geïntroduceerd door VVD-wethouder Geert Dales van Amsterdam. Op 18 februari 2002 meldde hij in Het Parool dat hij de stedenband met Managua, de hoofdstad van Nicaragua, wilde verbreken. 'We moeten niet langer geld pompen in deze linkse hobby,' meende de wethouder.

In de loop van 2007 pikt Geert Wilders het woord op, en hij gebruikt het sindsdien met graagte. In een Kamerdebat van 21 december 2007 over de belastingen zegt hij bijvoorbeeld, doelend op het kabinet-Balkenende IV, dat dan nog stevig in het zadel zit: 'Het is het kabinet gewoon te doen om meer linkse hobby's te introduceren. Het is ook nooit genoeg: meer geld voor ontwikkelingshulp, kunst, cultuur, publieke omroep, inburgering, krachtwijken, brugbanen en ga zo maar door.'

In een persbericht van begin 2009 wordt de opsomming nog

iets aangepast. ‘Het kabinet moet nu fors gaan snijden in al die linkse hobby’s zoals de miljarden die worden uitgegeven aan de Europese Unie, ontwikkelingshulp, milieu- en kunstsubsidies, Vogelaarwijken, inburgering en ga zo maar door.’ Anders dan tijdens het debat in de Kamer volgt er in het persbericht ook een economische onderbouwing: ‘Deze miljarden moeten gebruikt worden om de lasten voor burgers fors te verlagen waardoor de economie wordt aangejaagd.’

De term linkse hobby breekt hierna pas echt door. Dat komt vooral doordat het begrip tijdens de kabinetsformatie als een geuzennaam wordt geadopteerd in kringen van milieuactivisten, voorstanders van de multiculturele samenleving en liefhebbers van cultuur, waarbij een zeker zelfmedelijden nooit ver weg is. Linkse hobby’s worden ineens synoniem met hoogstaande waarden als tolerantie, vergevingsgezindheid, vernieuwingsdrang, kosmopolitisme en de beschaving in het algemeen.

Dat alles staat echter los van het feit dat Wilders’ economische onderbouwing van het snijden in linkse hobby’s niet klopt. Dat levert namelijk op geen enkele manier de miljarden op die de economie weer op de goede weg moeten helpen. Daarvoor zijn linkse hobby’s nu eenmaal niet duur genoeg.

Dat blijkt ook het verkiezingsprogramma van de pvv zelf. De daarin opgesomde maatregelen – vervangen van structurele ontwikkelingshulp door noodhulp, een kleinere publieke omroep, het stoppen van uitgaven voor onrendabele windmolens en ‘onhaalbare klimaatuitgaven’, kunstsubsidies en Vogelaarwijken – kunnen zinvol zijn, maar leveren bij elkaar nog geen tien procent op van de noodzakelijke bezuinigingen, en waarschijnlijk zelfs minder. Als ze al haalbaar zijn, want hoe zou je heel Nederland ineens moeten ontdoen van windmolens, rendabel of niet?

De pvv is een ingewikkelde partij, dat blijkt maar weer. De verkiezingen van 2010 gaan over de economie, en op basis van de economische uitgangspunten van Geert Wilders en de zijnen, zou sa-

menwerking met de PvdA en vooral de SP eigenlijk het meest voor de hand liggen. In sommige gevallen worden deze partijen door Wilders zelfs links gepasseerd. De bezuinigingen en hervormingen die VVD en CDA op het oog hebben, staan daarentegen mijlenver af van het programma waarmee de PVV de verkiezingen ingaat.

Op een verloren avond, niet lang voor de verkiezingen, pakt Geert Wilders op zijn werkkamer de cijfers van het CPB er nog eens bij. De 11 miljard aan ombuigingen die de VVD wil bereiken in de sociale zekerheid, en de 7,6 miljard van het CDA, staan in schril contrast met de 1,9 miljard die de PVV voldoende acht. In het onderwijs en de zorg wil zijn partij zelfs minder bezuinigen dan alle andere politieke partijen, de SP en GroenLinks inclusief.

Samenwerking met links is echter om sociaal-culturele redenen volstrekt geen optie. De islamstandpunten van Wilders zijn zo scherp geformuleerd, en zijn haat tegen links is zo veelomvattend, dat samenwerking met D66, PvdA, GroenLinks en alle andere partijen in dat deel van het politieke spectrum ondenkbaar is. De weerzin is bovendien wederzijds, want links sluit samenwerking met de PVV ten enen male uit. Dus als Geert Wilders meer wil dan oppositie blijven voeren, is hij afhankelijk van CDA en VVD.

‘Ons past bescheidenheid’

Weinig ruimten zijn zo deprimerend als een ruimte waar te weinig mensen zijn. Een halfllege concertzaal, een voetbalstadion waarvan slechts één vak met supporters is gevuld, een feesttent tijdens een partijtje waarvoor vrienden en familie in groten getale hebben afgezegd – het zijn allemaal ruimten die voor een groter publiek waren bedoeld, en waarvan dus iets onmiskenbaar treurigs uitgaat.

De fractiekamer van het CDA, hoog in de zolder van het voormalige ministerie van Justitie aan het Plein, is op de ochtend van 10 juni 2010 zo’n plek. Aan de lange tafel die het grootste deel van de zaal in beslag neemt, zaten de afgelopen jaren 41 fractieleden, en vaak ook nog eens zo’n tien, vijftien beleidsmedewerkers en een handjevol voorlichters. Na de enorme verkiezingsnederlaag van gisteren ziet het beeld er ineens heel anders uit. De 21 leden van de nieuwe fractie die vanaf een uur of tien binnendruppelen, moeten plaatsnemen aan een verontrustend lege tafel.

Als je goed kijkt, ontbreken er zelfs van de 21 fractieleden een paar. Ank Bijleveld is er niet, zij overlegt met het partijbestuur over de vraag wie de nieuwe fractievoorzitter moet worden. Maxime Verhagen is bij Buitenlandse Zaken, hij is immers ook nog minister, en arriveert iets later. Ook ontbreekt de enige nieuwkomer van de fractie, Hanke Bruins Slot, nummer 21 op de lijst en tot voor kort commandant van een Pantserhouwitzerdetachment in Afghanistan. Het is nog niet duidelijk wie de laatste zetel mag

bezetten omdat de voorkeurstemmen nog moeten worden geteld, vandaar.

Er wordt een traantje weggepinkt in de fractiekamer van het CDA, door mannen misschien nog wel meer dan door vrouwen, en de nederlaag wordt van alle kanten bekeken. Veel levert dat niet op, de wonden zijn te vers. ‘Pak een stoel, er zijn er genoeg,’ zegt Kamerlid Joop Atsma dan, en daar moet iedereen wel weer even om lachen.

Als nestor van de fractie hanteert Atsma deze ochtend de voorzittershamer, dat is de traditie als er verkiezingen zijn geweest en een nieuwe fractievoorzitter moet worden gekozen. ‘Ik geloof dat we met z’n allen onder elkaar zijn,’ begint hij. ‘De kiezer, de kiezer,’ – zijn stem hapert – ‘de kiezer heeft gesproken. Het is niet anders, en wij moeten verder met een nieuwe ploeg.’

Hij herneemt zich, pakt de Bijbel en leest, ‘op de ons bekende en vertrouwde wijze,’ zoals hij het uitdrukt, een passage uit het boek Exodus, over de profetes Mirjam en de uittocht van het volk Israël uit Egypte. Het CDA is een christelijke partij, dat willen de anderen in Den Haag nog wel eens vergeten, maar op een moment als dit blijkt dat weer.

De afgelopen uren heeft Atsma alle CDA-Kamerleden gesproken, persoonlijk of via de telefoon, en gevraagd aan wie zij de leiding van de fractie toevertrouwen. Hij doet het nu nog een keer over. Maxime Verhagen is de enige kandidaat. Alleen Kathleen Ferrier oppert de mogelijkheid om de positie aan Ab Klink te gunnen, ‘omdat Maxime niet goed ligt bij de PvdA’, maar daarvoor vindt ze bij de anderen geen gehoor. Verhagen is nu eenmaal een fantastische onderhandelaar, daar zijn vriend en vijand het over eens, en misschien – je weet maar nooit – komt het binnenkort toch op onderhandelen aan.

Dat wil echter volstrekt niet zeggen dat de fractie van het CDA Maxime Verhagen als de nieuwe partijleider beschouwt. Waarom niet? Ja, waarom eigenlijk niet? Veel partijgenoten vinden Verha-

gen te rechts, maar daarin is hij de enige niet bij het CDA; bovendien meent hij zelf dat dit niet klopt. Men denkt dat hij onbetrouwbaar is, al heeft nog nooit iemand hem erop kunnen betrappen dat hij een afspraak schond. Hij is emotioneel en overgevoelig als het om zaken gaat die voor hem belangrijk zijn – dat is waar, en daar maakt hij niet altijd vrienden mee – dat is ook waar. Hij was bovendien betrokken bij de val van het kabinet over Uruzgan, en daar heeft de kiezer de partij niet voor beloond. En niet te vergeten: sommige CDA'ers bewaren niet al te beste herinneringen aan de tijd dat Maxime Verhagen fractievoorzitter was, van 2002 tot 2006.

Verhagen beschikt, kortom, niet over het juiste profiel, niet in de partij en niet in het land. De fractie beslist dat hij interim-leider mag zijn voor de duur van de formatie, en het partijbestuur is het daar later mee eens.

Verhagen is echter tevreden. Als hem na afloop van de vergadering door journalisten om een reactie wordt gevraagd, antwoordt hij dat hij zijn taak met een groot verantwoordelijkheidsgevoel zal vervullen. Dan, na een korte stilte, zegt hij het voor het eerst: 'Ik denk dat het CDA nederigheid past na deze verkiezingen.'

Het wordt in de dagen die volgen, in ingekorte vorm, een mantra van de nieuwe fractievoorzitter: 'Ons past bescheidenheid.' Is dat een kwestie van strategie of meent hij het echt?

Die avond, hemelsbreed ruim vijfhonderd meter verderop, ontvangt koningin Beatrix op haar werkpaleis Noordeinde haar vaste adviseurs. Dat zijn de immer ingetogen en gedistingeerde Herman Tjeenk Willink, als vicevoorzitter van de Raad van State een van de grootste vertrouwelingen van het staatshoofd, die de komende maanden opnieuw een grote rol gaat spelen, en de voorzitters van de Eerste en Tweede Kamer, René van der Linden (CDA) en Gerdi Verbeet (PvdA), van wie de meningen er voor Beatrix volgens ingewijden wat minder toe doen.

De volgende dag, vrijdag 11 juni, zijn de fractievoorzitters aan de beurt, in volgorde van grootte van hun partij. Ze hebben allen

een brief geschreven met hun visie op de formatie, waarbij opvalt dat de aanhef ervan – het formele ‘Majesteit’ – door iedereen met de hand is geschreven, behalve door Geert Wilders en Marianne Thieme van de Partij voor de Dieren. Marianne Thieme vergeet haar brief zelfs te ondertekenen. Of misschien is er simpelweg geen plaats meer voor haar handtekening, gezien alle ruimte die ze nodig heeft om haar visie op duurzaamheid en milieubescherming in één A4’tje te persen.

Mark Rutte schuift in zijn brief Uri Rosenthal, de fractievoorzitter van de VVD in de Eerste Kamer, naar voren als informateur. De koningin neemt dat verzoek serieus in overweging, ook al omdat de meeste partijen ter linkerzijde haar adviseren een liberale informateur te benoemen die als eerste mogelijkheid een kabinet van VVD, PVV en CDA moet onderzoeken – uiteraard in de hoop dat dat er nooit zal komen. Alleen Maxime Verhagen wijst zo’n kabinet van de hand. ‘Ons past bescheidenheid,’ schrijft hij.

Ondanks de terughoudende opstelling van Verhagen is het op zaterdag 12 juni zover: Uri Rosenthal wordt ‘mede gelet op de moeilijke situatie waarin ons land verkeert’, gevraagd om op korte termijn de mogelijkheden te onderzoeken van een kabinet ‘waarvan de grootste partij en de grootste winnaar’ deel uitmaken.

Het is een kort maar opmerkelijk bericht van het paleis. De zinsnede over de moeilijke situatie waarin het land verkeert is voor het laatst gebruikt in 1935, bij de vorming van het tweede kabinet-Colijn, op het dieptepunt van de economische crisis van de jaren dertig. Een paar dagen later ontvangt Rosenthal met een expliciete verwijzing naar deze zin de directeur van het Centraal Planbureau, de minister van Financiën en de president van de Nederlandsche Bank, om hem bij te praten over de toestand van de economie – ook al uitzonderlijk. De frase in het bericht van het Kabinet der Koningin over de grootste partij en de grootste winnaar is aangedragen door Job Cohen, maar wordt gretig overgenomen om de door Beatrix verafschuwde PVV niet met name te hoeven noemen.

Uri Rosenthal is een vertrouweling van Mark Rutte. Hij stond hem drie jaar geleden bij in strijd om het partijleiderschap van de VVD met Rita Verdonk, een krachtmeting die Rutte ternauwernood won. ‘De partij is door het diepe dal gegaan van de kwellingen der verdeeldheid,’ zegt Rosenthal daar later over, met dit bloemrijke taalgebruik benadrukkend dat deze crisis zelfs voor de VVD, waar conflicten meestal over personen en zelden over standpunten gaan, uitzonderlijk was.

Zijn steun in de strijd tegen Verdonk heeft Rutte zeer gewaardeerd, en daar wordt de hoogleraar bestuurskunde en deskundige op het gebied van crisismangement nu voor beloond. Een andere reden voor zijn benoeming tot informateur is moeilijk te bedenken. Politieke ervaring kan het niet zijn, want al loopt Rosenthal ruim tien jaar mee in de senaat, toch heeft hij zich altijd verre gehouden van het politieke gewoel aan de overkant van het Binnenhof. Dat hangt voor een deel samen met zijn verlegenheid: Rosenthal kan stug en zelfs onvriendelijk overkomen in de omgang, al is hij in wesen een zachtaardige man, en in de gangen van de Eerste Kamer liep hij op de dinsdagen als er vergadering was altijd al opvallend onhandig en een beetje schutterig rond. Maar het komt ook doordat hij nu eenmaal niet zo vreselijk is geïnteresseerd in alle details van de Haagse politiek.

Nu gaat diezelfde Uri Rosenthal onderzoeken of een meerderheidskabinet van VVD, PVV en CDA mogelijk is. Op zijn eerste werkdag, maandag 14 juni, ontvangt hij de fractievoorzitters van alle in de Tweede Kamer vertegenwoordigde partijen, tien in getal. Het wordt lastig, dat beseft hij maar al te goed, want de versplintering van het politieke landschap is groter dan ooit; zelf neemt hij daarvoor het woord ‘verpulvering’ in de mond. Nooit eerder kreeg de grootste partij van het land slechts twintig procent van de stemmen, en maar liefst zeven partijen hebben tien zetels of meer in de Kamer.

Een coalitie met de PVV is om die reden niet onwenselijk, ook niet voor Rosenthal, al betitelde hij die partij een jaar geleden nog als ‘extreem-rechts’ en zei hij: ‘Wilders biedt geen hanteerbare

oplossingen aan.’ Maar het politieke landschap is zoals gezegd veranderd en een rechtse coalitie is nog maar een van de weinige serieuze mogelijkheden voor een driepartijkabinet (de andere is een kabinet van vvd, cda en de PvdA van Job Cohen). Dus Uri Rosenthal zet zijn bezwaren opzij.

De vvd en de pvv willen wel, Geert Wilders heeft direct na de verkiezingen zelfs zonder mankeren een van zijn belangrijkste breekpunten – het vasthouden aan de AOW bij 65 jaar – laten vallen. Hij heeft geleerd van de collegeonderhandelingen in Den Haag en Almere, waar zijn partij won tijdens de gemeenteraadsverkiezingen maar buitenspel kwam te staan door te star vast te houden aan allerlei standpunten, zoals een verbod op hoofddoekjes in gemeentelijke instellingen. En wat nog belangrijker is: Geert Wilders is bang voor een SP-scenario. De partij van Jan Marijnissen was in 2006 met 25 zetels de grote winnaar van de verkiezingen, maar slaagde er niet om in de regering te komen, en verloor op 9 juni tien zetels.

Als je wilt meedoen, en dat wil de voorman van de PVV, moet je het slim aanpakken. Inschikken op zijn tijd is ook een kunst.

Helaas voor zijn collega’s ter rechterzijde houdt Maxime Verhagen voet bij stuk. Hij wil niet deelnemen aan een kabinet met de pvv. De visie van Geert Wilders op de islam staat te ver van zijn eigen opvattingen en die van zijn partij. Standpunten als het verbieden van de Koran en van het invoeren van ‘kopvoddentaks’ – verkiezingsbeloften die nadrukkelijk worden genoemd in het partijprogramma – keurt hij af. Met Wilders is als het erom gaat best te praten, dat heeft hij als minister ervaren toen hij de pvv-leider dringend vroeg om geen Koran te verbranden of te verscheuren in zijn film *Fitna* en Wilders dat verzoek honoreerde. Maar dat betekent niet dat hij nu het gesprek wil aangaan over de achterliggende visie van die film.

Mensen die Verhagen kennen weten: hij is doelgericht en pragmatisch, en het woord principieel neemt hij niet vaker dan strikt noodzakelijk in de mond. Maar er is een ondergrens en daar gaat

hij nooit overheen. Die ondergrens is in dit geval de vrijheid van godsdienst en de vrijheid van onderwijs. Daar gaat hij niet over onderhandelen, omdat hij vindt dat je zulke waarden niet ter discussie stelt of uitruilt tegen iets anders.

Verhagen, slim als hij is, pakt het publiekelijk echter net iets anders aan. Eerst moeten de PVV en de VVD het samen eens worden over een aantal hoofdlijnen van het toekomstige beleid, stelt hij voor, en dan wil het CDA wel eens kijken of er mogelijkheden zijn om mee te doen. Verhagen weet natuurlijk dat de andere twee daar weinig voor zullen voelen. Zij kunnen daar immers alleen maar bij verliezen, terwijl het CDA de handen schoon kan houden en de lachende derde wordt. Verhagen krijgt dus nul op het rekest. ‘Je kunt niet onderhandelen met een lege stoel,’ zegt Geert Wilders, en Mark Rutte beschouwt het idee als een ‘non-voorstel’.

Toch zit Verhagen tot drie keer toe bij de informateur, en drie keer zegt hij dat Rutte en Wilders het eerst maar eens met elkaar moeten proberen, waarop zij telkens weigeren. Dat schiet niet op, en Rosenthal sluit dit onderdeel van zijn informatiepoging af, ondanks de verontwaardiging van Geert Wilders. Hij brengt verslag uit aan de koningin, en verkent vervolgens voor het eerst de mogelijkheden van Paars Plus – de oude Paarse partijen VVD, PvdA en D66, aangevuld met het getalsmatig noodzakelijke GroenLinks.

Ditmaal boekt Rosenthal meer succes, want nu krijgt hij de fractievoorzitters tenminste aan tafel. Op maandag 21 juni, de zonnige eerste dag van de zomer, overleggen Rutte, Pechtold, Cohen en Halsema tien uur lang met elkaar, en de volgende dag nog eens twee uur. Maar dan laat Rutte weten dat hij er voorlopig van afziet. ‘De sfeer is onderling uitstekend, maar je moet de zakelijke feiten ook onder ogen zien,’ zegt hij beleefd maar beslist. ‘Er is gesproken over een breed scala aan onderwerpen, maar wij hebben de conclusie getrokken dat er op dit moment geen perspectief is voor onderhandelingen.’ De anderen horen het goed: ‘Op dit moment’, dus een volgende keer misschien wel.